

Komparativna analiza kronika s granica Latinskog kršćanstva u razvijenom srednjem vijeku

Lesar, Krunoslav

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:028058>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-05**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU
ODSJEK ZA POVIJEST

Diplomski rad
Komparativna analiza kronika s granica Latinskog kršćanstva
u razvijenom srednjem vijeku

Krunoslav Lesar

Mentor: dr.sc. Luka Špoljarić

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ekspanzija Latinskog kršćanstva i stvaranje slike barbara u razvijenom srednjem vijeku.....	5
3. Trojica kroničara s granice Latinskog kršćanstva i njihova djela u komparativnoj perspektivi.....	19
3.1 Fulher iz Chartresa i sveti rat na Latinskom istoku.....	19
3.2 Henrik iz Livonije i križarstvo na Baltiku.....	33
3.3 Gerald iz Walesa - početak europeizacije Irske?.....	51
4. Zaključak.....	64
Sažetak.....	67
Summary.....	68
Bibliografija.....	69

1. Uvod

Razdoblje srednjeg vijeka često se doživljava, posebice izvan znanstvenih krugova, kao jedna monolitna cjelina koja se očitava svojevrsnim stereotipima koji se nerijetko propagiraju kroz popularnu kulturu. Naravno, razdoblje od nekih tisuću godina ne može se promatrati kao jedna cjelina koja stagnira te je ključno sagledati razdoblje srednjeg vijeka u kontekstu promjena koje se događaju tijekom tog povijesnog razdoblja. Tri podjele srednjeg vijeka (rani, razvijeni i kasni) postoje s razlogom, a uvedene su zbog velikih promjena koje se događaju u tom vremenskom periodu. Jedna od ključnih promjena, koja na neki način i definira razdoblje razvijenog srednjeg vijeka jest ekspanzija Latinskog kršćanstva, viteštva i Crkve prema rubnim dijelovima europskog kontinenta - prema islamskoj Španjolskoj, poganskom Baltiku i već kršćanskoj Irskoj, ali i šire prema Bliskom istoku. Tom ekspanzijom stvarao se svojevrsan jedinstven identitet Latinskog kršćanstva odnosno Europe koji se očitavao u mnogima aspektima kulture, društva, načina života, ali i posebice vjere koja, naravno, utječe, na sve navedene faktore. Latinsko kršćanstvo definiralo se kroz korištenje latinskog liturgijskog obreda, i prihvaćanje vrhovnog autoriteta rimskog pape. Takvo kršćanstvo se opisivalo kao takozvana „Zapadna“ ili „Latinska crkva“, a definiralo se u odnosu na Istočnu „Grčku“ crkvu. Cijeli proces ekspanzije bio je ključan jer je stvorio srednjovjekovnu Europu, točnije svojevrsnu sliku srednjovjekovne Europe koja se definirala kao zajednica latinskih kršćana.

Od samih početaka svog postojanja, ljudi su imali potrebu pamtiti i bilježiti događaje koji su im prethodili i koji su obilježili njihovo vrijeme, bilo u vidu oralne tradicije ili pak kroz pisanu riječ. Razdoblje srednjeg vijeka, naravno, nije iznimka. Iako je vjerski aspekt u mnogočemu bio izuzetno prisutan u srednjovjekovnoj literaturi, posebice teološka pitanja ili hagiografija, sekularni su događaji također zaokupljali misli tadašnjih autora. Kao jedna od

glavnih vrsta tekstova srednjovjekovne europske literature ističu se kronike, narativni izvori koji kronološki opisuju i bilježe određene događaje. Ovaj rad tako analizira način na koji su trojica srednjovjekovnih autora (Fulher iz Chartresa, Henrik iz Livonije i Gerald iz Walesa) opisali proces ekspanzije Latinskog kršćanstva. Sva tri izvora možemo smatrati kronikama, ali i prvorazrednim povijesnim izvorima jer su njihovi autori bili svjedocima događaja koje su opisali. No, problem s definicijom te vrste teksta je što ona zapravo nema jasnu definiciju: „Nema jasne definicije kronike koja bi isticala razliku od ostalih historiografskih oblika, posebice opsežnih anala kasnijeg razdoblja. Srednjovjekovni povjesničari nisu bili toliko svjesni žanrova kao što su to moderni istraživači.“¹ Dakle, čini se kako pretežito svaki izvor koji opisuje određene događaje može biti kronika, pa stoga i velik dio povijesnih srednjovjekovnih djela se svrstava u taj okvir. Ovdje ćemo svu trojicu generički nazivati kroničarima.

Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, u kršćanskoj se historiografiji javlja problem poveznice i kontinuiteta s „vječnim Rimom“. Kršćanska vjera zamjenjuje tu ideju, te kroz koncept Božje Providnosti, stvara kontinuitet između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.² Konsolidacijom i stabilizacijom te stvaranjem Karolinškog Carstva, ponovno se javlja ideja o „univerzalnom“ carstvu i ponovno oživljava klasično obrazovanje. Tada se počinju javljati jasnije definirane vrste srednjovjekovnih tekstova, pa stoga postaju sve popularnije hagiografije (legende o svecima) i općenito biografije, od koji je najpoznatija ona o životu Karla Velikog, kao i anali u kojima se bilježe razni događaji. Javljaju se također i *gesta*, zapisi o junačkim podvizima „koje se najbolje može opisati kao varijacija biografskog žanra.“ jer su „opisivale živote i djela onih koji su držali određenu poziciju - opata i biskupa.“³ No, u kasnijim razdobljima mnoga djela nose taj naziv u naslovu i bave se i sekularnim temama.

¹ Ernst, Breisach, *Historiography - Ancient, Medieval and Modern* (Chicago: Chicago University Press, 1983), 103.

² Ibid., 91.

³ Ibid., 100.

Odličan primjer toga je djelo Fulhera od Chartresa, *Jeruzalemska Povijest*, koje se tematski bavi Prvim križarskim ratom.

Kao temelj srednjovjekovnog historiografskog pisanja ističu se i antički utjecaji i uzori: „Za Grke i Rimljane, povijest je radnja protiv vremena, pokušaj spašavanja ljudskih djela od zaborava.“⁴ Ta želja za prenošenjem uspomene o velikim djelima koji će osigurati svojevrsnu besmrtnost njezinim akterima se ističe i kod trojice kroničara čija su djela predmet analize ovog rada. Fulher jasno naglašava kako mu je baš to želja, sačuvati priču za potomstvo, dok Gerald ističe kako želi opisati slavno osvajanje Irske. Henrik također zasigurno želi ovjekovječiti pohod protiv pogana. Iako je sama želja za čuvanjem uspomene na važne događaje među potomcima očita motivacija za pisanje povijesnih djela prisutna kroz cijelu ljudsku povijest, u srednjovjekovnoj historiografiji postojala je još jedna dimenzija koja je izuzetno bitna za pisce - moralna pouka. Pisci kronika opisuju događaje, često uključuju moralnu pouku kao važniji aspekt svojih djela. Kronike se tako odvajaju „od ideja povijesti koje su u srži retoričke kao sredstva uvjeravanja ljudi da imitiraju dobro i izbjegavaju zlo. Glavna svrha povijesnog pisanja je, dakle, poučavanje; barem u teoriji ona se više bavi propagiranjem moralnog idealizma nego konkretne analize stvarnosti.“⁵ Moralna dimenzija vidljiva je u sva tri djela, no posebice kod Fulhera i Henrika. Oba autora prikazuju križarenje kao pozitivno i moralno, nešto što ima poučnu ulogu za čitatelja jer prikazuje borbu dobra protiv zla. Dakako, širenjem Latinskog kršćanstva na nova područja javlja se i potreba za legitimizacijom, točnije, autori moraju „opravdati“ takvu ekspanziju. Ta potreba za stvaranjem i bilježenjem povijesti, ali i prikaza „ispravne“ verzije događaja i legitimiranja stvaranja novih država vidi se, na primjer, u normanskoj Engleskoj⁶ ili pak normanskoj

⁴ Gabrielle Spiegel, *The Past as a Text - The Theory and Practice of Medieval Historiography* (Baltimore, London: The John Hopkins University Press, 1997), 86.

⁵ Ibid., 89.

⁶ Breisach, *Historiography*, 113.

Siciliji⁷. Mnoge kronike koje bilježe politička ili vjerska širenja na novo područje teže tome da opravdaju tu ekspanziju. U tom kontekstu se mogu i tumačiti posebice Henrikova *Kronika* i Fulherova *Povijest*.

Henrik, Fulher i Gerald, iako pišu o drugim područjima, neki su od najboljih izvora za shvaćanje širenja Latinskog kršćanstva i stvaranja Europe. Nimalo začuđujuće, sva trojica su bili ljudi Crkve, obrazovani u duhu kršćanske teologije. Sva trojica također iznose određenu dozu predrasuda prema „Drugima“, te pišu o rubnim područjima Latinskog kršćanstva, to jest, područjima sruza s narodima koji su pripadali drugim religijama i živjeli drugačijim načinom života. Njihova su djela izuzetno važna za razumijevanje ključnog razdoblja srednjeg vijeka u kojem se, kao što je već bilo napomenuto, formira Europa, ali i pružaju povjesničarima uvid u višeslojni pregled srednjovjekovnog mentaliteta - od religijskih sukoba i percepcija drugih do vojnih tehnika i političkih struktura.

Cilj ovog diplomskog rada jest prikazati kako suvremenici opisuju širenje Latinskog kršćanstva na trima različitim područjima, posebice kako oni percipiraju „Druge“ i kako opravdavaju vojne pohode. Također će biti i prikazano kako se događaji koje oni opisuju uklapaju u širi društveno-politički kontekst srednjovjekovne Europe. Rad će se prvo fokusirati na stanje Latinskog kršćanstva tijekom razvijenog srednjeg vijeka, točnije, kako se ono u samo nekoliko stoljeća širi u svim smjerovima i započinje proces koji Robert Bartlett naziva „europeizacijom“ Europe. Život autora, ali i povijesno-politički kontekst u kojem oni stvaraju, također će biti predstavljen u ovome radu. Budući da sva tri autora opisuju širenje Latinskog kršćanstva, no na potpuno drugačijim područjima i u drugačijim uvjetima, mogu se prikazati određene sličnosti među njima, ali i smjestiti ih u širi europski kontekst.

⁷ Breisach, *Historiography*, 116.

2. Ekspanzija Latinskog kršćanstva i stvaranje slika barbara u razvijenom srednjem vijeku

Razdoblje razvijenog srednjeg vijeka obilježeno je, između ostalog, i fenomenom širenja Latinskog kršćanstva. Ono se širi iz svoje jezgre (područje nekadašnjeg Karolinškog Carstva) prema gotovo svim smjerovima - poganskoj Skandinaviji i Baltiku, islamskoj Španjolskoj i Bliskom istoku, ali i već kršćanskoj Irskoj. Tim inicijalnim širenjem započinje proces koji naposljetku rezultira konsolidacijom Latinskog kršćanstva na novoosvojenim područjima (uz iznimku Bliskog istoka) i stvaranjem svojevrsne uniformnosti diljem onoga što se percipira kao Latinska Europa. Drugim riječima, kroz proces širenja Latinskog kršćanstva, europski kontinent je u mnogim aspektima kulture, političke i društvene organizacije i, naravno, vjere stekao određenu razinu „uniformiranosti“. Oblikovanje Latinskog kršćanstva je, dakle, obilježilo i definiralo srednjovjekovnu Europu.

Taj proces je prvi sveobuhvatno analizirao Robert Bartlett u svojoj knjizi *The Making of Europe* i na njegovim se zaključcima ponajviše temelji ovaj prikaz. Ali, treba spomenuti i druge autore koji su se bavili tim fenomenom poput Jacea Stuckeya, Alana V. Murrayja i ostalih brojnih autora koji su doprinijeli stvaranju opširne serije knjiga *The Expansion of Latin Europe, 1000-1500*.⁸⁹

Prema Bartlettu, širenje Latinskog kršćanstva, a i samim time širenje društvenih struktura koje ono donosi, manifestira se na nekoliko razina; ponajviše kroz širenje Crkve i vjere, aristokracije i društveno-političkih odnosa. Na prostoru Mediterana ono se odvija na tri glavna područja - u južnoj Italiji i na Siciliji, Španjolskoj i na Bliskom istoku. Tijekom 11. stoljeća južna Italija i Sicilija, vjerski i etnički prilično heterogena područja, bivaju ujedinjene pod

⁸ Jace Stuckey, ur., *The Expansion of Latin Europe 1000 - 1500*, Vol. 6, *The Eastern Mediterranean Frontier of Latin Christendom*, (London: Routledge, 2014)

⁹ Alan V. Murray, ur., *The Expansion of Latin Europe 1000 - 1500*, Vol. 4, *The North-Eastern Frontiers of Medieval Europe*, (London: Routledge, 2014)

normanskom vlašću. S njihovom vlašću dolazi i do uspostavljanja biskupija te dolazak svećeničke elite kakva već postoji na području Italije i Francuske.¹⁰ Krajem prvog tisućljeća gotovo cijeli Pirenejski poluotok je pod muslimanskom vlašću uz nekoliko manjih iznimaka, no sredinom 11. stoljeća započinje spor proces rekonkviste, koji će trajati nekoliko stoljeća. Do kraja 13. stoljeća na Pirenejskom poluotoku postojat će 51 biskupija;¹¹ što pokazuje kako se uslijed potiskivanja muslimana s poluotoka, širi i cijela struktura Latinskog kršćanstva. Taj se primjer širenja Latinskog kršćanstva, u ovom slučaju na području Pirenejskog poluotoka, može primijeniti i na ostala rubna područja. Dakle, početkom 10. stoljeća kršćanski svijet bio je potisnut sa svih strana od Saracena, Vikinga i Mađara. Do kraja 11. stoljeća latinsko je kršćanstvo prešlo s defenzive u ofenzivu, te je krenulo u ekspanziju koja će se manifestirati na svim rubnim dijelovima europskog kontinenta, a svojevrsnu kulminaciju doživjeti će procesom križarskih ratova.

Širenje kršćanstva prema poganskim područjima odvijalo se, u pravilu, bez mnogo nasilja; do promjena je najčešće dolazilo pretežito zbog unutarnjih faktora, konverzije lokalnog plemstva ili vladarskog sloja, a ne zbog stranog osvajanja.¹² Taj proces, smatra Bartlett, bio je posljedica razlike u razini civilizacijskih dostignuća. Poganska su društva bila organizirana plemenski s manjim gradovima i manje impozantnim građevinama, u odnosu na „bolje“ organizirana kršćanska društva i posebice gradova od kojih su se neki nalazili na antičkim ruševinama. Prema Bartlettu, takve razlike u samoj organizaciji i izgledu društva uvelike su utjecale i na proces konverzije poganskog stanovništva, ali i su i onemogućile Latinskom kršćanstvu jednako uspješno širenje na jug: „Na sjeveru i na istoku, Latinsko kršćanstvo djelomično se moglo širiti zbog svojeg kulturnog prestiža, koji je privukao k sebi nepismene vladare neurbaniziranog dijela Europe, no na Sredozemlju Latini šire svoju Crkvu samo

¹⁰ Robert Bartlett, *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950 - 1350*, (London: Penguin Books, 1994), 10.

¹¹ Ibid., 11.

¹² Ibid., 10.

pomoću sile.¹³ Taj kulturni prestiž igrao je mnogo manju, ako ne i minimalnu ulogu na mediteranskom prostoru, gdje su već postojeća ne-kršćanska društva počivala na temeljima antičkih civilizacija, i bila visoko urbanizirana. Valja istaknuti kako taj aspekt kulturnog prestiža nije nešto što nužno privlači obično stanovništvo, već elitu. Na primjeru pokrštene Livonije, nakon križarskih osvajanja, vidi se kako kršćanstvo nije uhvatilo korijenje, barem ne u praksi, među lokalnim ruralnim stanovništvom. Ono u narednim stoljećima, nastavlja štovati poganske tradicije, usprkos navodnom prihvaćanju kršćanstva.¹⁴ Može li se, dakle, govoriti o tome da područje Livonije zbog toga nije dijelom Latinskog kršćanstva usprkos tome što je bilo pod vlašću njemačke elite koja je gradila kamene utvrde, što se područje smatralo pokrštenim i što bi imalo vezane odlike latinskih institucija?

Proces ekspanzije i stvaranje Latinskog kršćanstva ne očitava se samo kroz širenje religijskih institucija nego i širenjem aristokracije s područja nekadašnjeg karolinškog Carstva. Stoga se u razvijenom srednjem vijeku, zajedno s širenjem Latinskog kršćanstva, širi i franačka aristokracija, što kroz vojne pohode, što kroz dinastičke veze, pa su gotovo sva područja ekspanzije na ovaj ili onaj način povezana s zapadnofranačkom (francuskom) aristokracijom, uz važan izuzetak baltičkog područja gdje se širi istočnofranačka (njemačka) aristokracija. Normanski se plemići šire na Britaniju uslijed osvajanja otoka, a onda dalje i na Irsku, dok, gotovo istovremeno, čine i jezgru aristokracije koja preuzima vlast u novoosvojenim područjima na Bliskom istoku, a kako sudjeluju i u rekonkvisti Španjolske to sve rezultira „stvaranjem novih francuskih dinastija od Škotske do Cipra.“¹⁵ Naravno dolazak strane aristokracije je uvelike ovisio o području i vremenu, pa je stoga često teško odrediti neko opće „pravilo“ dinamike odnosa između pridošlica i starosjedioca. Ponekad bi lokalno

¹³ Bartlett, *The Making of Europe*, 10.

¹⁴ Evalds Mugurevičš, „Interactions between Indigenous and Western Culture in Livonia in the Thirteenth to Sixteenth Centuries“ u *The Expansion of Latin Europe 1000 - 1500, vol. 4, The North-Eastern Frontiers of Medieval Europe*, ur. Alan V. Murray (London: Routledge, 2016), 283.

¹⁵ Bartlett, *The Making of Europe*, 43.

plemstvo potpuno izgubilo moć nakon dolaska stranca, kao što je to primjer istočne Irske,¹⁶ a u drugim bi pak slučajevima bile stvorene veze između obitelji kroz sklapanje brakova. Valja i istaknuti kako su često, kao što je to slučaj kod križarske aristokracije, obitelji preuzimale nova imena te bi postali plemići „od Antiohije“ ili „od Tira“ umjesto korištenja izvornih toponima.¹⁷

Uz preuzimanje novih imena, križarska aristokracija na Bliskom istoku ističe se kao kontrast dolasku strane elite u istočnoj Irskoj. Franački se došljaci redovito žene u redove lokalne kršćanske aristokracije, najčešće armenske. Dva jeruzalemska kralja imaju armenske žene, a razlog brzog integraciji s lokalnom elitom jest činjenica kako oni, uz vjeru, imaju vrlo sličan način života kao europska franačka elita.¹⁸ Tu integraciju je zasigurno omogućila činjenica kako na tom području postoje kršćani, koji nisu pod nadležnošću Rima, no to svejedno ne predstavlja nepremostive razlike kao što je to slučaj s muslimanima. Iako je stav prema muslimanima generalno diskriminirajući, javlja se jedinstvena društvena skupina, takozvani „Turkopoli“. Turkopoli, među kojima nalazimo ne samo istočne kršćane nego i pokrštene Saracene, koji služe kao laka konjica za križare, primjer su integracije bivšeg islamskog stanovništva u franačke redove, te su oni čak mogli „ući“ u red franačke aristokracije.¹⁹ Ono što to pokazuje jest da se europsko područje svojevrsno unificira ne samo na vjerskoj razini, već i kroz aristokratske obiteljske veze kojima se stvara mreža odnosa između europskih vladarskih obitelji.

Dva primjera takvog širenja aristokracije mogu se identificirati na dva potpuno suprotna dijela Europe - u Irskoj i u (današnjoj) istočnoj Njemačkoj. Krajem dvanaestog stoljeća, točnije 1177. godine, u Irskoj se javlja ambiciozan aristokrat imena John de Courcy čije

¹⁶ Bartlett, *The Making of Europe.*, 5.

¹⁷ Ibid., 56.

¹⁸ Alan V. Murray, „Ethnic Identity in the Crusader States“ u *The Expansion of Latin Europe 1000 - 1500, vol. 6, The Eastern Mediterranean Frontier of Latin Christendom*, ur. Jace Stuckey (London: Routledge, 2016), 343.

¹⁹ Ibid., 343.

podrijetlo nije lokalno irsko, već je on pripadnik anglo-normanskih pridošlica. De Courcy skuplja nekoliko stotina ratnika koji uspijevaju poraziti jednog od lokalnih irskih kraljeva te uspješno zauzimaju sjeverni dio Irske znan kao Ulster. Njegova se vlast u mnogočemu nije razlikovala od ostalih lokalnih irskih vladara te je De Courcy sudjelovao u tradicionalnim lokalnim pljačkama stoke i na neki se način uklopio u postojeće političke strukture u Irskoj. No, s druge strane, njegova moć je počivala i na tradicijama koje je donio sa sobom. Gradnja kamenih utvrda kakvu je uvezlo anglo-normansko plemstvo u Irsku osigurala je obranu, ali De Courcy diže i samostane koji su bili povezani s onima u Engleskoj, te kuje svoj novac.²⁰ On se kao pripadnik strane aristokracije vrlo brzo uklopio u lokalne političke strukture, ali su njegov dvor i sam način vladanja imali odlike anglo-normanske aristokracije. Sličan je primjer i ekspanzije aristokracije na područje istočno od rijeke Labe, koje naposljetku preuzima Albert „Medvjed“, pripadnik saske elite, te on uspijeva i utemeljiti i vlastitu dinastiju. Albert i njegovi nasljednici na sličan način poput De Courcyja jačaju svoju moć na novim područjima i učvršćuju položaj nove elite. Kako zaključuje Bartlett: „stvaranje feudalno-vojnog temelja nakon kojeg slijedi svjesni razvitak tog područja poticanjem ruralnog i urbanog naseljavanja.“²¹ Dakle, ovim dvama primjerima sa suprotnih dijelova kontinenta, vidi se kako se taj proces odvija na gotovo isti način neovisno o kojoj se „granici“ radi. Selidba aristokracije na granična područja omogućila je proces širenja latinskog bogoslužja kroz biskupije i sustav seoskih župa što je integriralo to područje u širu društveno-kulturološku sferu latinskog kršćanskog svijeta. No bitno je napomenuti kako se, naravno, taj dolazak aristokracije zasnivao na individualnim ambicijama plemstva koje djeluje neovisno; to jest, ti procesi su se odvijali na neki način spontano, a ne u sklopu nekog organiziranog kretanja.

²⁰ Bartlett, *The Making of Europe*, 33.

²¹Ibid., 35.

Ekspanziju vojne elite pratile su i migracije nižih slojeva društva. Migracije stanovništva kao česte pojave kroz ljudsku povijest uvelike igraju ulogu u društvenim i političkim promjenama. Među većim demografskim promjenama srednjeg vijeka ističu se njemačke migracije i kolonizacija istočnih dijelova Europe, posebice slavenskih i baltičkih područja. Taj proces je trajao stoljećima, a donio je velike promjene na tim područjima u vidu jezika, zakona, ekonomije, stvaranja novih naselja i urbanizacije. Iako bi se na temelju Bartlettovih argumenata moglo zaključiti kako je njemačka kolonizacija pridonijela integraciji baltičkih područja u širu ideju Latinske Europe, Martyn Rady iznosi drugačije viđenje: „Ta promjena, doduše, nije bila odgovorna za „pozapadnjivanje“ područja niti za uključivanje iste u sferu Latinskog kršćanstva. Ona je bila omogućena jer je taj veliki dio kontinenta već bio postao dijelom šire europske kulture i jer su institucije već bile promijenjene i prilagođene kako bi se uklapale u zapadni pravni okvir.“²² Dakle, prema Radyju, kolonizacija je produkt već određene razine integracije i povezanosti s ostatkom europskog kontinenta, a ne njen uzrok.

Sličan fenomen migracije stanovništva na novoosvojeno područje se javlja i na križarskom Bliskom istoku (takozvanom *Outremeru*, odnosno Latinskom istoku, kako ga se još nazivalo). Doseljavanje europskog stanovništva na područja križarskih država je predmet rasprave među istraživačima i povjesničarima. Osvajanjem Svete zemlje, uz franačku vladarsku elitu, posebice u razdoblju nakon inicijalnog osvajanja, na Bliski istok dolaze i neplemeniti Franci koji nisu pripadnici vojne elite. Kolonizacija i njezin raspon, posebice u vidu broja neplemenitih doseljenika, ali i njihova integracija s lokalnim kršćanskim stanovništvom nije još u potpunosti razjašnjena. Iako su neki stariji povjesničari predlagali da je čak i oko 25% sveukupne populacije moglo otpadati na franačke doseljenike, Ronnie Ellenblum te tvrdnje opravdano odbacuje ističući kako nema nikakvih konkretnih demografskih podataka koji bi

²² Martyn Rady, „The German Settlement in Central and Eastern Europe during High Middle Ages,“ u *The Expansion of Latin Europe 1000- 1500, vol. 5, The Expansion of Central Europe in the Middle Ages*, ur. Nora Berend (London: Routledge, 2016), 206.

podupirali tu tezu, već smatra kako je velika migracija doseljenika bila usmjerena samo na određena područja Latinskog istoka, to jest, kako su doseljenici činili znatniji dio populacije samo u nekim, najčešće već kršćanskim područjima.²³ No, usprkos nejasnom broju doseljenika, ono što se može zaključiti jest kako je zaista došao određen broj franačkih doseljenika. Oni su se pretežito naseljavali na područja koja su već imala lokalnu kršćansku zajednicu, pa se stoga stvorila situacija gdje su određena područja bila potpuno lišena franačkih doseljenika, posebice pretežito muslimanska područja.²⁴ Ono što i potvrđuje da križarskim osvajanjem nije došla samo vladajuća elita, već i neplemenito stanovništvo, su sačuvani popisi zakupnika zemljišta koji donose informacije ne samo o podrijetlu nego i o zanimanjima. Tamo su nabrojani graditelji, stolari, razna poljoprivredna zanimanja i slični poslovi koji se ne povezuju s plemstvom.²⁵ Iako je nedvojbeno da su osim vladajuće elite, posebice nakon prvobitnog osvajanja, područje Bliskog istoka naseljavali i neplemeniti Franci, križarske su države naposljetku potisnute s tog područja i kolonizacija nije bila uspješna. Takav rasplet situacije, u odnosu na druga područja širenja Latinskog kršćanstva, otežava istraživanje.

Migracije stanovništva, često neplemenitog, bile su česte i u Irskoj, posebice nakon početnih engleskih vojnih osvajanja. Iako engleske zajednice u Irskoj čine manjinu cjelokupnog stanovništva, one već od samih početaka zadržavaju i ističu svoje englesko podrijetlo: „zbog sigurnosti, statusa, privilegija i etničkog ponosa - njeguju svoje jedinstveno i ekskluzivno „engleštvo“²⁶ Možda su engleski doseljenici u Irskoj u manjini i njihova prisutnost manje-više ograničena na određena područja, no u pravnom pogledu: „Najekstremnija vrsta pravne diskriminacije na koloniziranim periferijama Europe bila je u

²³ Ronnie Ellenblum, *Frankish Rural Settlement* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 31.

²⁴ *Ibid.*, 36.

²⁵ *Ibid.*, 82.

²⁶ R. R. Davies, *The First English Empire - Power and Identities in the British Isles 1093 - 1343* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 154.

Irskoj.“²⁷ Već od najranijih početaka engleske vlasti nad otokom, u Irskoj je nametnut engleski pravni sustav, te je u tom aspektu Irska bila ista kao i Engleska. No, taj je cijeli sustav bio primarno za engleske koloniste i on je isključivao irsku populaciju, točnije, bio je osmišljen od strane Engleza i za Engleze. Kako su zakoni bili diskriminatorni prema Ircima pokazuje činjenica da Irci nisu mogli tužiti nekoga, niti su kazne za slučaj kada Englez ubije Irca bile dostatne.²⁸ Iako je bilo pokušaja od strane Iraca da se engleska prava prošire i na njih, ti naponi nisu bili uspješni sve do šesnaestog stoljeća. Tijekom cijelog srednjovjekovnog razdoblja engleske zajednice ostala su svojevrsna paralelna društva koja su otvoreno diskriminirala lokalno irsko stanovništvo, ali su i držala određenu distancu od njih, barem u vidu potencijalne „keltizacije“ engleskih doseljenika. Kada 1366. godine bivaju izdani Statuti iz Kilkennyja jasno je istaknuta želja engleskog društva da ostane „čisto“. Vlast je aktivno željela spriječiti bilo kakvo prisvajanje lokalnih irskih običaja među Englezima, stoga je naređeno, između ostaloga, kako se trebaju koristiti engleska imena, engleski jezik, engleska obuća i kako je zabranjen brak između Iraca i Engleza.²⁹ Kako bilo da bilo, jasno je da su Irci za Engleze, čak i nakon osvajanja i nakon integracije u Englesko Kraljevstvo i njene institucije ostali inferiorni „Drugi“, i dalje je opstala razina predrasuda koje su i dalje svrstavale Irce u sferu neciviliziranih barbara.

Proces integracije Irske u svijet Latinskog kršćanstva kompleksno je pitanje, koje se dodatno otežava postojanjem paralelnog društva. Dok se kod engleskih doseljenika, barem u pravilu, može govoriti o poznavanju engleskog načina života i institucija (širem smislu i „europskih“), Irska je svejedno ostala na marginama Latinske Europe. Za razliku od Walesa ili Škotske, situacija u Irskoj je ostala drugačija. Kako zaključuje John Gillingham:

²⁷ Bartlett, *The Making of Europe*, 214.

²⁸ *Ibid.*, 216.

²⁹ *Ibid.*, 239.

„Tradicionalni obrasci nasilja opstaju neprekinuti kroz trinaesto stoljeće i dalje.“³⁰ Naravno, ne možemo govoriti o srednjovjekovnim europskim društvima kao nenasilnima, no u Irskoj je i dalje prevladavao taj spomenuti obrazac nasilja koji je imao odlike ranijih plemenskih sukoba. O kojoj razini nestabilnosti se radilo govori i podatak da je u periodu od četrdesetak godina od trinaest lokalnih kraljeva Connachta, čak njih devet bilo ubijeno.³¹ Jedan od razloga mnogo sporije integracije Irske je i način korištenja utvrda lokalnih irskih vladara. Naime, izvan engleskih teritorija, praksa za irske vladare je često bila uništavanje neprijateljskih utvrda. S obzirom kako oni nisu gradili nove utvrde na osvojenim područjima, vlast nad teritorijem je često bila mnogo lakša za uzdržati.³² Takva je praksa stvorila uvjete koji su omogućili mnogo fragilniju vlast koja nije bila konsolidirana oko utvrda, te je samim time onemogućeno postepeno nestajanje konstantnog ciklusa nasilja i reorganizacija društva po „europskome“ modelu.

Diskriminacija irskog stanovništva, kako pučana tako i elite, i „kolonijalni“ mentalitet također su usporavali širenje institucija Latinskog kršćanstva na područje Irske. To se očitavalo i na najvišim razinama irskog društva, točnije, neprihvatanjem Iraca u europsko plemstvo. Na primjer, iako je „svijet viteštva i dvorskog života otvarao vrata uzbudljivom svijetu međunarodne aristokratske zajednice i običaja,“³³ samo je jedan irski vladar bio postao vitezom. Ranije prihvaćanje velškog i škotskog plemstva u svijet engleskog (ali i europskog) viteškog aristokratskog života je zasigurno moralo igrati ulogu u integraciji tih rubnih zemlja u širu sliku Latinske Europe. Čini se da je taj proces utjecao na jačanje političke stabilnosti i mijenjanja tradicionalnog obrasca nasilja. Ono što se događa jest: „Bivša kraljevstva su postala posjedi unutar veće cjeline. Razmirice su rješavane sve češće kod „vrhovnog“

³⁰ John Gillingham, „Killing and Mutilating Political Enemies in the British Isles from the Late Twelfth to the Early Fourteenth Century: A Comparative Study“ u *Britain and Ireland - Insular Responses to Medieval European Change*, ur. Brendan Smith (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 125.

³¹ Gillingham, *Killing and Mutilating Political Enemies in the British Isles*, 125.

³² *Ibid.*, 130.

³³ *Ibid.*, 128.

autoriteta i relativno mirno.“³⁴ To, doduše nije bio slučaj u Irskoj. Neprihvatanje irske aristokracije, uz postojanje diskriminatorne engleske politike, utjecalo je na očuvanje tradicionalnih, gotovo plemenskih, obilježja društva, koji su pak stvarali konstantnu političku nestabilnost i nasilje, te vjerojatno u nekoj mjeri potvrđivale engleske predrasude prema irskom društvu. Rezultat je bio opstanak Irske na političkom rubu Latinskog kršćanstva i njena spora integracija u širu ideju Europe.

Bilo kakav pregled procesa širenja Latinskog kršćanstva nije potpun bez pregleda širenje same vjere što, naravno, podrazumijeva širenje crkvenih institucija. Konkretno širenje vjere se može proučiti i pratiti kroz stvaranje biskupija, budući da je svako područje koje je bilo dijelom latinskog kršćanstva, spadalo pod crkvenu jurisdikciju rimskog pape i imalo sustav biskupija. Oko godine 1200. može se identificirati oko 800 biskupija diljem tog svijeta što omogućava određivanje teritorijalnog raspona Latinskog kršćanstva.³⁵ Latinsko se kršćanstvo u svega nekoliko stoljeća širi izvan područja koja su pripadala Karolinškom Carstvu (pretežito područje Francuske, Njemačke i Italije) prema rubnim dijelovima, točnije, na područje Srednjoistočne Europe, Skandinavije, Istočnog Baltika i Španjolske, ali i na već pokrštena područja poput Irske. Ta se ekspanzija, dakle, događa prema poganim politeističkim skupinama koje se često svrstavaju u kategoriju običnih barbara, prema islamskom svijetu koji već poznaje naprednije društvene strukture koje pariraju kršćanskima, te na kraju, prema već postojećim kršćanskim društvima koja nisu u potpunosti integrirane u latinsko-kršćanski svijet. Širenje prema poganskim narodima, točnije, prema Skandinaviji i Srednjoistočnoj Europi započinje već u 10. stoljeću kada se osnivaju prve biskupije među Slavenima, istočno od rijeke Labe ³⁶ te nadalje prema Poljacima, Česima i Mađarima. Stoga su veliki dijelovi Srednjoistočne Europe već do kraja 11. stoljeća dijelom Latinskog kršćanstva. U manje-više

³⁴ Gillingham, *Killing and Mutilating Political Enemies in the British Isles*, 128.

³⁵ Bartlett, *The Making of Europe*, 6.

³⁶ *Ibid.*, 8.

istom vremenskom periodu, to jest, od sredine 10. stoljeća, područje Skandinavije također dolazi pod isti utjecaj. Ono se, naravno, prvobitno javlja u geografski bližoj Danskoj gdje se osnivaju prve skandinavske biskupije, odakle se širi i prema Norveškoj i Švedskoj.³⁷ Jedine poganske politeističke skupine, koje opstaju u Europi sredinom i krajem 11. stoljeća jesu baltička plemena (uz nešto i još nepokrštenih Slavena istočno od rijeke Labe, te Finaca na sjeveru).

Proces širenja i kulturne razmjene i konsolidacije iz područja jezgre bivšeg Karlovog Carstva (Francuska, Italija i Njemačka zapadno od Labe) na okolna rubna područja Bartlett definira kao „europeizaciju“ Europe, što dakle uključuje ekspanziju religijskih, političkih, društvenih i vojnih struktura na rubna područja koja naposljetku postaju „europeizirana“. Teza se ne oslanja na geografsku definiciju Europe, budući da su dijelovi kontinenta poput Irske, Ugarske i Španjolske dio europskog kontinenta: „važnost počiva na pretpostavci kako je postojala kultura ili društvo (...) koje je imalo svoju jezgru u starim franačkim zemljama, bilo latinska i kršćanska, ali nije bila istoznačna s Latinskim kršćanstvom; nju su obilježile određene društvene i kulturološke značajke i širila se u okolna područja tijekom razvijenog srednjeg vijeka.“³⁸ Ta homogenizacija Europe se očituje primjerice u osobnim imenima i štovanju svetaca. Tijekom razdoblja ranog srednjeg vijeka imena žitelja neke regije, što seljaka, što plemstva, često su bila izuzetno lokalizirana te su najčešće bila povezana s etničkom skupinom tog područja. Na sličan su se način štovali i sveci, koji su najčešće bili lokalni i njihov kult nije bio raširen izvan određenog područja. No, kasnije, do 14. stoljeća, dolazi do promjene i homogenizacije imena i štovanja svetaca diljem Europe. Iako postoje lokalne distinkcije, te su određena imena popularnija na određenim područjima, većina njih nije jedinstvena i mogu se naći diljem Europe: „kako engleski seljaci 12. i 13. stoljeća preuzimaju imena svojih gospodara, tako europska populacija, birajući imena djece, preferira

³⁷ Bartlett, *The Making of Europe*, 9.

³⁸ *Ibid.*, 270.

Mariju i apostole, aristokrate među svecima.“³⁹ Europeizacija kontinenta može se pratiti i širenjem katedralnih i samostanskih škola ali i sveučilišta, koja nastaju diljem Europe, čime dolazi do homogenizacije intelektualnih elita. Te elite dijele gotovo jednako obrazovanje zbog postojanja „uniformnosti tehničkog jezika, intelektualnih navika, pedagoških očekivanja i tinejdžerskih sjećanja.“⁴⁰ Drugim riječima, velik se broj europske elite, neovisno o zemlji podrijetla, obrazovao na sličan način u obližnjim samostanima i katedralnim školama ili na nekom od velikih sveučilišta. Ta svojevrsna standardizacija obrazovanja (naravno, u okvirima srednjeg vijeka) omogućila je zajedničko iskustvo i viđenje svijeta koje se onda širilo diljem Europe.

Svako širenje vjerskih ili društveno-političkih institucija na područja gdje dolazi do kontakta različitih između različitih kulturoloških krugova, stvoriti će i održavati imaginarnu podjelu između „Nas“ i „Njih“. Razdoblje srednjeg vijeka, naravno, nije je u tom pogledu bilo iznimka, već se i tada radila ta distinkcija između ljudi. Dakako, percepcije „Našeg“ i „Njihovog“ društva i načina života u srednjem vijeku imale su svoj poseban karakter, koji se često očitavao u vjerskom kontekstu, ali i djelomice kroz rimsku sliku „barbara“.

Jedno od nasljeđa Rima je, dakle, ta ideja „barbara“, koja se provlači u nekom obliku kroz cijeli srednji vijek, pa i u kasnija razdoblja. Prvobitno ona, u kontekstu klasičnog Rima i kao nasljeđe Grka, označava sve što stoji nasuprot i u srazu s civilizacijom, sve što nije *Romanitas* jesu barbari. No, ta je distinkcija, barem u teoriji, gotovo isključivo kulturološka, to jest, prihvaćanjem latinskog jezika, rimskih zakona i vjere, nošenjem toge i drugih odlika *Romanitas*-a može se izaći iz sfere „barbarstva“.⁴¹ Iako je cijelo značenje tog pojma i različiti aspekti „barbarstva“ u antičko doba dosta kompleksno i zamršeno pitanje koje se može

³⁹ Bartlett, *The Making of Europe*, 280.

⁴⁰ Ibid., 289.

⁴¹ W. R. Jones, „The Image of the Barbarian in Medieval Europe,“ u *The Expansion of Latin Europe, 1000 - 1500, vol.9, Medieval Ethnographies - European Perceptions of the World Beyond*, ur. Joan-Pau Rubies, (London: Routledge, 2009),350.

očitatvati na raznim dimenzijama i u različitim kontekstima, kao nekakav općenito i pojednostavljeno pravilo jest to razlika između „civilizacije“ i „divljaštva“.

Kako zaključuje W. R. Jones, kršćanstvo, koje je u mnogočemu temelj i jezgra srednjovjekovne Europe, širenjem kroz Carstvo apsorbira se i naposljetku postajem dijelom *Romanitas*-a.⁴² Definicija i značaj istog možda se mijenja nakon pada Zapadnog Carstva, a sa migracijom barbara možda se i same granice toga što označava „barbarstvo“ zamućuju, no sama jezgra ideje ostaje u nekoj mjeri - civilizacija i njena antiteza. No, valja napomenuti kako Europa „postaje“ barbarska te se zbog toga i mijenja cijela ideja, točnije stara rimska ideja poprima drugačiju dimenziju - vjersku. Stoga, već u ranom srednjem vijeku, pojam barbara počinje se često koristiti kako bi se označavali poganski narodi na rubnim dijelovima kršćanske Europe.⁴³ Takvo nasljeđe, koje podrazumijeva civilizacijsku i moralnu superiornost kršćanstva u odnosu na ostale vjere, ali i ostale oblike kršćanstva (poput primjera Irske), u velikoj će mjeri i ostati u srži srednjovjekovnog pogleda na „Druge“ čija vjerovanja nisu u skladu s vjerovanjima u središtu - posebice u ključnim stoljećima ekspanzije Latinskog kršćanstva koje je inicijalno bilo pod napadom barbarskih naroda sa gotovo svih strana, a u samo nekoliko stoljeća se počelo širiti u svim smjerovima.

Srednjovjekovna ideja barbarstva dakle u neku ruku preobražava rimsko tumačenje „civilizacije“, to jest, *Romanitas*-a i poistovjećuje ga s kršćanskom vjerom, točnije Latinskim kršćanstvom. No, to tumačenje dolazi i u obliku modernog odnosa „jezgre“ i „periferije“⁴⁴, posebice na primjeru dva područja ekspanzije - Baltiku i Irskoj. Pokršćavanjem jezgre Europe „barbare“ se opet odbacuje na rubna i granična područja kršćanske Europe. No, kao što ćemo vidjeti iz primjera izvora, ti rubni dijelovi kršćanske Europe i pravci širenja Latinskog

⁴² Jones, *The Image of the Barbarian*, 351.

⁴³ Ibid, 360.

⁴⁴ Joan-Pau Rubies, „The Emergence of a Nationalistic and Ethnographic Paradigm in Late Medieval Travel Writing,“ u *The Expansion of Latin Europe, 1000 - 1500, vol.9, Medieval Ethnographies - European Perceptions of the World Beyond*, ur. Joan-Pau Rubies, (London: Routledge, 2009), 50.

kršćanstva su radikalno drugačiji. Dok s jedne strane postoje Irci koji su ne samo pokršten narod, već narod koji je i sam bio jedno od središta širenja kršćanstva i kršćanske kulture, njihovo društveno-političko uređenje i neusklađenost s vjerskim praksama u središtu kontinenta ih svejedno u očima „Latina“ svrstava u sferu „barbara“ i nižeg civilizacijskog stupnja. Na drugom kraju Europe su pak baltički narodi koji po svojem načinu života pripadaju u „pravu“ definiciju barbara: točnije, osim što su plemensko društvo oni su i politeističke vjere, te time imaju sve „odlike“ barbarskog društva. Islamske države Sredozemlja pak su na civilizacijskoj razini koju srednjovjekovni kršćani ne mogu otpisati kao barbarsku, no njihovo krivovjerje ih itekako nameće kao svojevrsne „barbare“.

Ovo je poglavlje prikazalo kako se Europa od 10., a posebice kasnije, tijekom 12. i 13. stoljeća na više razina pretvara u konkretnu kulturološku jedinicu s određenim zajedničkim aspektima koji se mogu identificirati diljem kontinenta. Nakon kratkog prikaza nekih od glavnih elemenata te ekspanzije, valja se okrenuti središnjem pitanju ovog rada: tri područja ekspanzije te tri autora i njihovim djelima u kojima opisuju tu ekspanziju iz prve ruke te prikazati kako suvremenici gledaju na odnose između sebe i „Drugih“, ali i kako se ta nova područja uklapaju u širu sliku Europe.

3. Trojica kroničara s granica Latinskog kršćanstva i njihova djela u komparativnoj perspektivi

3.1 Fulher iz Chartresa i sveti rat na Latinskom istoku

Prvi križarski pohod započinje 1096. godine. Papa Urban II. godine 1095., na saboru u Clermontu, poziva na križarski rat radi pomoći bizantskom caru i oslobodjenja Jeruzalema. Uskoro se skupljaju kršćanske vojske koje uspijevaju 1099. godine pokoriti sam Jeruzalem i osnovati križarske države na području Bliskog istoka - Jeruzalemsko Kraljevstvo i druge, Edesa, Antiohija i Tripoli.

Već i prije Prvog križarskog rata, istočno je Sredozemlje bilo dinamično područje kontakta latinske, grčke i islamske kulture, posebice u vidu trgovinskih veza. Talijanski gradovi ističu se kao najpovezaniji s tim područjem, posebice Venecija.⁴⁵ Usprkos tim postojećim trgovačkim kontaktima, južna Italija i Sicilija bile su poprište sukoba kršćana i muslimana. Kao najratoborniji od talijanskih gradova ističu se Pisa i Genova, česti protivnici Saracena, dok se kasnije tim sukobima pridružuju i Normani. No, valja istaknuti kako borbe protiv muslimana na tom području nisu imale tu razinu religijskog sukoba kakav se kasnije očitava u križarskom pohodu.⁴⁶ Sukobi oko južne Italije i Sicilije (i naravno Španjolske) pokazuju kako ratovi kršćana i muslimana nisu bila nikakva novost pojavom križarskog pokreta, no bitno je utvrditi što se je promijenilo, točnije, koji su unutarnji procesi na Zapadu postavili temelje križarskih pohoda. Ovdje se najviše ističe promjena uloge papinstva tijekom 11. stoljeća. Ono je početkom tog stoljeća lokalna rimska biskupija kojom dominira rimsko plemstvo bez

⁴⁵ Sidney Painter, „Western Europe on the Eve of the Crusades,” u *A History of the Crusades, Volume 1, The First Hundred Years*, ur. Kenneth M. Setton (Madison: University of Wisconsin Press, 1969), 9.

⁴⁶ Robert S. Lopez, „The Norman Conquest of Sicily,” u *A History of the Crusades, Volume 1*, ur. Kenneth M. Setton (Madison: University of Wisconsin Press), 55.

stvarnog utjecaja van svojih granica, no intervencijom njemačkog cara započinje proces slabljenja utjecaja lokalnog plemstva na papinstvo. Ono ojačava svoju poziciju i pokušava se nametnuti kao neosporivi autoritet kršćanske religije, posebice tijekom vladavine Grgura VII. Valja i naglasiti izuzetno bitnu promjenu - nastanak relativno nove ideje korištenja nasilja u svrhu pokore. Andrew Jotischky pojašnjava taj fenomen: „Nekada su svi činovi nasilja bili percipirani kao inherentno grješni, no sada su određeni činovi nasilja bili ne samo dopušteni, već su mogli i služiti kao svojevrsna pokora.“⁴⁷

Dominantna kršćanska sila na istoku bilo je Bizantsko Carstvo i jedan od pokretača ono što će postati Prvi križarski rat. Na početku novog tisućljeća, Carstvo je bilo u izuzetno povoljnoj poziciji. Iznutra država je bila stabilna pod vodstvom cara Bazilija II. koji se iskazao i kao uspješni vojskovođa, obuzdajući gotovo sve vanjske i unutarnje prijetnje Carstvu.⁴⁸ No, ubrzo nakon njegove smrti, uslijedio je period nestabilnosti i sukoba. Carstvo je bilo suočeno i s novim prodorima neprijatelja, posebice s Pečenezima na Balkanu i Turcima Seldžucima u Maloj Aziji, a pojavili su se i Normani iz južne Italije. Situacija u Bizantu je bitna za razumijevanje konteksta u kojem nastaje križarski pokret. Kako je zaključio Peter Charanis „Taj je raspad Bizantskog Carstva stvorio uvjete bez kojih križarski pokret ne bi bio moguć, barem ne u obliku u kakvom je nastao.“⁴⁹ Period unutarnje nestabilnosti i prijetnji na svim granicama Carstva stvorio je veoma problematičnu situaciju, no posebice se ističe veliki bizantski poraz kod Manzikerta 1071. godine protiv Seldžuka, što naposljetku rezultira gubitkom gotovo cijele Male Azije. Možda i najvažnija posljedica gubitka tog teritorija bila je gubitak ljudstva što rezultira još većim oslanjanjem Bizanta na strane (često zapadne) plaćenike. U tom kontekstu se može i sagledati carev poziv papi: „korištenje zapadnih vitezova za napad protiv Seldžuka 1095. godine bio je samo nastavak politike iz 1090.

⁴⁷ Andrew Jotischky, *Crusading and the Crusader States* (London, New York: Routledge, 2004), 51.

⁴⁸ Peter Charanis, „The Byzantine Empire in the Eleventh Century,“ u *A History of the Crusades, Volume 1*, ur. Kenneth M. Setton (Madison: University of Wisconsin Press, 1969.), 177.

⁴⁹ Charanis, *The Byzantine Empire*, 178.

godine, kada su Flamanci obranili Hadrijanopol. Poziv cara Alekseja 1095. godine vjerojatno je bio već dio njegove ustaljene diplomacije.⁵⁰

Sveta zemlja je u tom razdoblju bila pod vlašću muslimana, no zanimljivo je kako su križari krenuli u rat u trenutku kada gotovo da i nije bilo prave islamske sile koja bi predstavljala ozbiljnu prijetnju. Osim što je islamski svijet već bio podijeljen između šijita i sunita, Fatimidski Kalifat, čije je središte bile u Egiptu, prolazio je kroz period nestabilnosti i unutarnjih previranja. Turci Seldžuci, osvajači područja Irana, Iraka i dijelova Svete zemlje ističu se kao glavna sila u pred-križarsko doba, no treba istaknuti kako je ta politička tvorevina bila ujedinjena jedino kroz vladavinu sultana Malik-šaha, a ne kao „pravo“ carstvo.⁵¹ Država Seldžuka se ubrzo raspada zbog građanskih ratova nakon njegove smrti 1092. godine. Stoga je područje Svete zemlje, neposredno prije dolaska križara, bilo fragmentirano na manje državnice koje nisu nastupale kao ujedinjena sila protiv križara, već su se više fokusirale na lokalna rivalstva.⁵² Zapadnjaci su i prije križarskih ratova imali kontakt s Svetom zemljom u obliku čestih hodočašća. Iako se kao jedan od razloga križarskih ratova često ističe navodno ometanje kršćanskih hodočasnika, valja istaknuti kako je zapravo protok zapadnih hodočasnika tekao gotovo neometano do skoro samog početka križarskih ratova uz veliko povećanje broja hodočasnika tijekom 11. stoljeća. Čak ni dolazak Turaka Seldžuka niti njihov raspad nisu imali posebice negativan utjecaj na hodočašća. Naravno, zabilježeni su određeni nasilni incidenti, no „u gotovo svim takvim slučajevima, nasilje je bilo spontano i bilo vršeno od strane lokalnih grupa koje je politička vlast mogla slabo kontrolirati, no nije se radilo o anti-kršćanskoj politici.“⁵³

⁵⁰ Jotischky, *Crusading and the Crusader States*, 70.

⁵¹ *Ibid.*, 63.

⁵² Jonathan Phillips, *The Crusades 1095 -1197* (London: Longman), 22.

⁵³ Jotischky, *Crusading and the Crusader States*, 63.

Hodočašće na sveto mjesto se ističe kao česti oblik pokore za nečije grijehе. Naravno, najefektivniji oblik hodočašća je odlazak u najsvetije kršćansko mjesto - Jeruzalem. Zaputiti se na hodočašće doduše nije bila aktivnost ograničena na svećenstvo, upravo suprotno, ono je bilo zajednička aktivnost i sekularnog i crkvenog plemstva. Vjeruje se kako su redovnici učili sekularnu aristokraciju ideji pokorničkog hodočašća.⁵⁴ To i objašnjava zašto su se mnogi pripadnici sekularne aristokracije bili izuzetno voljni pridružiti pohodu. Dakle, čini se kako se ideja križarenja na neki način stopila s idejom hodočašća, posebice kada se uzme u obzir i ideja opravdanog nasilja koja je, kao što je spomenuto, bila propagirana od strane papinstva. Stoga je Prvi križarski rat za svoje suvremenike, na konceptualnoj razini, vrsta oružanog hodočašća u kojem je nasilje opravdano, budući da se koristi u svrhu obrane vjere, a pojedincu (kao i ostala hodočašća) osigurava oblik pokore.

Nakon uspješnog pohoda na Svetu zemlju, križari su na novoosvojenom području osnovali nekoliko država. Te su političke tvorevine činile ono što se naziva *Outremer* (franc. „Prekomorje“) ili Latinski istok i koje su okarakterizirale križarsku prisutnost na tom području koja je trajala, u manjoj ili većoj mjeri gotovo dva stoljeća.

Prva križarska država koja je osnovana bila je Edesa 1098. godine. Osnovao ju je Balduin iz Boulognea kada se odvojio s svojom vojskom od ostatka križarskih snaga. Ta se je država isticala kao najizoliranija od križarskih tvorevina zbog svoje pozicije duboko u unutrašnjosti. Zbog takvih okolnosti i činjenice da su većinsku populaciju činili Armenci, franačko se plemstvo ponajviše bračno povezivalo s lokalnim armenskim plemstvom. Iako su franački vladari Edese pokušavali ojačati svoju moć na štetu lokalnog armenskog plemstva, tolerancija i suradnja bile su česte u određenoj mjeri.⁵⁵ Stoga su pridošlice vjerojatno bili bolje integrirani

⁵⁴ Jotischky, *Crusading and the Crusader States*, 58.

⁵⁵ Christopher MacEvitt, *The Crusades and the Christian World of the East* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008), 75.

s lokalnim stanovništvom nego što je to bio slučaj u ostalim križarskim državama.⁵⁶ Kneževina Antiohija je nastala nakon opsade i osvajanja istoimenog grada 1098. godine. Na njenom je području bilo mnogo manje muslimana nego što je to bio slučaj na jugu, ali se izuzetno isticala prisutnost grčke kulture, jezika i vjere. Zbog bizantskih pretenzija na teritorij Antiohije očitavao se kompleksni odnos između križarskih došljaka i Grka te je takva situacija bila izvor stalnih tenzija, ali i diskriminacije Grka i njihove crkve.⁵⁷ Grofovija Tripoli bila je plod ambicije Raymonda od Toulousea. Iako je on umro prije nego je sam grad Tripoli osvojen, njegovi su nasljednici su nastavili vladati tim područjem. Ta je država bila odana Jeruzalemu, no u praksi kralj Jeruzalema nije imao direktan utjecaj nad Tripolijem. Uz to je i crkvena aristokracija bila pod patrijarhom Antiohije, a ne Jeruzalema.⁵⁸ Krunidbom Balduina iz Boulognea (već spomenuti osnivač Edese) 1100. godine nastalo je Jeruzalemsko Kraljevstvo, najvažnija križarska tvorevina u Svetoj zemlji. Kraljevstvo je u mnogočemu funkcioniralo na sličan način poput ostalih europskih država i imalo sistem sličan markama, no kraljevski vazali, na primjer, nisu mogli platiti izbjegavanje vojne službe.⁵⁹ Jeruzalem je bio u dobrim odnosima s ostalim križarskim državama - Tripoli je formalno bio u vazalnom odnosu, dok je Edesa plaćala danak, no bliski odnos se isticao posebice s Antiohijom, usprkos tome što nije bilo pravnih obveza između njih.⁶⁰ U više su navrata te dvije države vojno i politički pomagale jedna drugoj i predstavljale su većinu križarske moći u regiji sve do pada Jeruzalema potkraj 12. stoljeća.

Osim dolaska franačkih i kršćanskih doseljenika na područja križarskih država dolaze i pripadnici Latinske crkve, koji popunjavaju mnoge ispražnjene crkvene pozicije. Moguće je i da je papa Urban namjeravao povratiti Jeruzalem prognanom pravoslavnom patrijarhu, no to

⁵⁶ Jonathan Phillips, „The Latin East, 1098-1291“ u *The Oxford History of the Crusades*, ur. Jonathan Riley - Smith (Oxford, Oxford University Press, 1999), 115.

⁵⁷ Christopher Tyerman, *God's War - A New History of the Crusades* (London: Penguin, 2007), 194.

⁵⁸ *Ibid.*, 197.

⁵⁹ Phillips, *The Latin East*, 118.

⁶⁰ *Ibid.*, 121.

se nikada nije ostvarilo.⁶¹ Takva je situacija stvorila potencijalno problematične odnose s lokalnim grčkim pravoslavnim svećenstvom, posebice jer se, usprkos šizmi, pravoslavlje smatralo dijelom univerzalne Crkve. No, pravoslavno je svećenstvo generalno bilo tolerirano te je ono u svojim župama moglo voditi svoje liturgijske obrede. Doduše, njihovo je prihvaćanje autoriteta latinskih biskupa, barem u teoriji, predstavljalo priznanje papinske prevlasti.⁶² Odnos Crkve i sekularne vlasti na području križarskih država bio je generalno dobar bez nekih velikih raskola ili sličnih elementa koji bi prouzročili nestabilne odnose.⁶³

Kao jedan od glavnih kroničara koji bilježi događaje tijekom prvog križarskog pohoda u Svetu zemlju te proces uspostavljanja križarskih država, ističe se Fulher iz Chartresa. Njegovo djelo, koje se sastoji od tri knjige u kojima opisuje prvobitni put križara prema Bliskom istoku, a zatim i političke i vojne događaje nakon osvajanja Jeruzalema i situaciju u novonastalim križarskim državama, sve do 1127. godine (vjerojatno zbog autorove smrti ili bolesti) naziva se *Historia Hierosolymitana* (Jeruzalemska Povijest).⁶⁴ Fulherovo djelo nije u potpunosti originalno, to jest, neke podatke on očito crpi iz anonimne *Gesta Francorum*, *Historia Francorum* Raymonda od Aguilersa i drugih izvora. Ipak velika većina teksta sadrži njegove opise o događajima kojima je svjedočio. Njegov izvještaj jedan je od najvrjednijih križarskih izvora s velikom količinom jedinstvenih informacija. Fulher je vjerojatno počeo pisati svoju kroniku između 1100. i 1102. godine, kada je već živio u Jeruzalemu. S obzirom da djelo završava dosta naglo i nelogično, valja pretpostaviti kako je autor umro ili iz nekog razloga nije bio u mogućnosti više pisati, posebice jer bi sigurno spomenuo važne događaje koji se događaju sljedeće godine.

⁶¹ Jotischky, *Crusading and the Crusader States*, 166.

⁶² Ibid., 171.

⁶³ Phillips, *The Crusades*, 120.

⁶⁴ Harold S Fink, „Introduction“ u *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 - 1172*, prev. Frances R. Ryan, ur. Harold S. Fink, (Knoxville: The University of Tennessee Press, 1969), 4.

Fulher je bio pripadnik klera; Guibert od Nogenta naziva ga prezbiterom a i sam autor se oslovljava tako.⁶⁵ Kroz njegovo citiranje Biblije i nekih klasičnih djela i nedvojbenu činjenicu kako je Fulher bio svećenik, možemo sa sigurnošću pretpostaviti kako je bio stekao prosječno svećeničko obrazovanje. Fulher je bio podrijetlom iz Francuske, točnije područja oko Chartresa, što i on sam potvrđuje u svom djelu. Prvi puta kaže: „Tada smo mi zapadni Franci prošli Galijom“⁶⁶; drugi puta, opisujući svoje osjećaje tijekom neprijateljske zasjede: „Zaista sam tada jako želio da sam u Chartresu ili Orleansu, a željeli su to i drugi.“⁶⁷ O njegovom životu u Francuskoj, osim što je vjerojatno bio svećenik, ne zna se gotovo ništa. Budući da on piše uz događaje iz 1123. godine kako ima šezdeset i pet godina, a 1125. kako ima šezdeset i šest, možemo dokučiti kako je rođen 1058. ili 1059. godine.⁶⁸ U par navrata Fulher navodi zašto je odlučio napisati ovo djelo. Prva instanca se nalazi gotovo na samom početku kronike: „Zato se sada moram okrenuti pisanju povijesti kako bih jasno rekao neupućenima o putovanju onih koji odoše u Jeruzalem, što se dogodilo i kako su kroz taj poduhvat i trud postupno došli do uspješnog zaključka uz Božju pomoć.“ Drugi pak puta u prologu ističe kako je njegova želja inspirirati čitatelje pričom o križarima koji su napustili svoje roditelje, žene i posjede kako bi se pratili Boga, no uz to i napominje: „Iz tog sam razloga, potaknut zahtjevima nekih od svojih drugova, oprezno i uredno prenio slavna dijela Franaka koji su Božjom voljom izvršili oružano hodočašće u Jeruzalem u čast Spasitelja.“⁶⁹ Fulherov je cilj bio ovjekovječiti križarski pohod koji on smatra opravdanom borbom protiv nevjernika i događajem vrijednim slave i sjećanja. Ono što je također izuzetno važno za istaknuti kod Fulhera jest činjenica kako je on bio svjedok događajima koje opisuje, što je i sam napomenuo: „Ja, Fulher iz Chartresa, koji sam išao s drugim hodočasnicima, naknadno sam

⁶⁵ Fink, Introduction, 5.

⁶⁶ Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 - 1127*, prev. Frances R. Ryan, ur. Harold S. Fink, (Knoxville: The University of Tennessee Press, 1969), 74.

⁶⁷ Ibid., 139.

⁶⁸ Fink, Introduction, 7.

⁶⁹ Ibid., 57.

marljivo i pažljivo prikupio sve to u svojim sjećanjima za buduće naraštaje, baš tako kako sam vidio svojim vlastitim očima.“⁷⁰ To ga svrstava u prvorazredne povijesne izvore.

Fulher je bio siguran i uvjeren u pravednost kršćanskog pohoda i ni u čemu se ne nazire bilo kakva kritičnost prema križarima, to jest, on u niti jednom trenutku nije sumnjao kako je ovaj pohod nužan. Takav je način razmišljanja već ranije istaknut o ovom radu u kontekstu autorovih razloga stvaranja djela. Dakle, vidimo kako je autorova namjera jasna - prikazati križarski rat kao plemeniti pohod koji treba slaviti i koji treba ostati zapamćen u kršćanskoj povijesti, ali i kao nešto što bi trebalo nadahnuti buduće naraštaje. Takva križarska ideologija je u principu i u samoj srži kršćanskog svetog rata, to jest, logično je kako će ideja tog rata biti prikazana kao opravdana i pravedna. Iako su sami počeci te ideje i cijele ideologije križarenja izuzetno kompleksna tema, ona se može svesti i pojednostavniti kao svojevrsna obrana vjere i povratak Svete zemlje, te je Fulher zasigurno gledao na situaciju na isti način. Autor je i pojasnio situaciju kao takvu kada govori o pozivu na rat pape Urbana II.: „Za Turke, perzijski narod, koji su ih napali, kao što mnogi od vas već znaju, i napredovali duboko u rimski teritorij (...) već su ih porazili u sedmerostruko više bitaka, ubili ili zarobili mnoge ljude, uništili crkve i razorili Božje kraljevstvo.“⁷¹ Stoga se, dakle, ističe nužnost obrane kršćana od neprijatelja, te ključno pitanje vraćanje izgubljenog teritorija, Jeruzalema i Svetog groba i odbijanju napada nevjernika. U kršćanskom srednjovjekovnom pravnom konceptu svetog rata, Sveta zemlja je uvijek i pripadala kršćanima isto kao Španjolska ili Sicilija, neovisno o tome što kulturološka ili etnička realnost nije to očitavala u praksi.⁷² Za Fulhera su križari bili

⁷⁰ Fulcher of Chartres, *A History*, 71.

⁷¹ *Ibid.*, 66.

⁷² Norman Daniel „The Legal and Political Theory of the Crusade“ u *A New History of the Crusades vol. 6, The Impact of the Crusades on Europe*, ur. Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard, Norman P. Zacour (Madison: University of Wisconsin Press), 7.

„naoružani hodočasnici.“⁷³ Dakle, za njega se ovdje ne radi o običnom vojnom pohodu već o opravdanoj obrani zakonitih kršćanskih teritorija.

Fulher je također i uspoređivao križarski rat s biblijskim ratovima, to jest, s ratom Izraelaca i Makabejaca, ali uz određenu mjeru strahopoštovanja: „Iako se ne usudim poistovjetiti spomenuti pohod Franaka s velikim dostignućima Izraelaca i Makabejaca (...) svejedno smatram djela Franka ništa manje važnim jer su se Božja čuda događala među njima.“⁷⁴ Iako on tvrdi da ne može poistovjetiti Franke s Izraelcima ili Makabejcima, čini se kako on ipak uzdiže svoje suvremenike zbog jedne činjenice - naime, za njega su pali u križarskom pohodu mučenici: „Zaista smo vidjeli te Franke u tim istim područjima (...) kako su patili od kidanja udova, razapinjanja, guljenja kože, smrti strijelama, komadanja ili drugih oblika mučeništva, sve za Kristovu ljubav. Nisu ih mogle spriječiti niti prijetnje niti iskušenja, dapače da je mesarova oštrica bila ispred nas, mnogi od nas ne bi odbili mučeništvo za ljubav Kristovu.“⁷⁵ On, dakle, povezuje svojevrsni ideal kršćanskog mučeništva, to jest, opravdane smrti za kršćansku vjeru s križarskim pohodom - smrt u pohodu na Jeruzalem je mučeništvo za kršćansku vjeru. Kako je taj aspekt bio bitan za njega Fulher pokazuje, s čak određenom dozom ushićenosti: „O koliko tisuća mučenika je doživjelo blaženu smrt na ovoj ekspediciji!“⁷⁶ Kod Fulhera, ali i ostalih kroničara Prvog križarskog rata, jasno se može vidjeti kako su sami križari bili uvjereni kako će im smrt u tom pohodu donijeti status mučenika. No, je li sam papa obećao mogućnost mučeništva nije nužno jasno, ali to nije ni važno - važno je da su križari vjerovali da im smrt u križarskom pohodu donosi mučeništvo. Ono je bilo primamljiv ideal kojim su križari mogli težiti jer je ratnicima stvaralo veću vrijednost njihova zanimanja, davalo im nadu za vječnu sreću koja je ranije bila rezervirana

⁷³ Fulcher of Chartres, *A History*, 57.

⁷⁴ *Ibid.*, 58.

⁷⁵ *Ibid.*, 58.

⁷⁶ *Ibid.*, 58.

samo za antičke mučenike, svece ili redovnike.⁷⁷ Za Fulhera i njegove kršćanske suvremenike hodočasnici, to jest, križari su išli u pravednu i opravdanu ekspediciju protiv kršćanskih neprijatelja kako bi oslobodili Svetu zemlju, obranili vjeru te postigli oprost grijeha ili mučeništvo.

Iako je neosporivo kako je Fulher bio izuzetno pristran i siguran u opravdanost pohoda, valja istaknuti kako on nije nužno prikazivao cijeli tijek događaja u striktno uzvišenom i nerealnom svjetlu. Kako zaključuje Ernst Breisach, Fulher „prikazuje realističnu sliku pobožnih hodočasnika, užasnih uvjeta koji su ubili mnoge križare, pohlepkih i raskalašenih vojnika i ne uvijek tako plemenitih plemića.“⁷⁸ No, premda je njegov prikaz u neku ruku realističan, on svakako opravdava i bez imalo empatije prikazuje zločine protiv muslimana. Savršen i ujedno najpoznatiji primjer manjka empatije, ali i potpune predanosti pohodu se jasno vidi kada križari, nakon duge i mukotrpe opsade, osvajaju Jeruzalem 1099. godine. Naime, nakon što križari uspijevaju probiti se u grad, dolazi do opće panike i pokolja lokalnog stanovništva, što Fulher objašnjava: „Skoro deset tisuća ljudi su glave bile odrubljene u Hramu. Da ste bili tamo vaša bi stopala bila do gležnjeva u krvi poklanih. Što da kažem? Nitko nije bio pošteđen. Niti žene ni djeca nisu bili pošteđeni.“⁷⁹ Vidimo kako autor prilično ravnodušno iznosi ove detalje i bez bilo kakve osude ili kritike upućene prema križarima, no s druge pak strane niti ne opisuje masakr kao nešto pozitivno.

Ovo nije prva niti jedina instanca kada Fulher spominje ubijanje lokalnog stanovništva u novoosvojenom gradu. Kada su godinu dana ranije križari osvojili Antiohiju, također nakon duže opsade, autor je napisao kako su: „Franci trčali kroz ulice s isukanim mačevima i divljački ubijali ljude.“⁸⁰ Čini se kako je ovdje Fulher bio više kritički nastrojen, budući da

⁷⁷ Jean Flori, „Ideology and Motivations in the First Crusade,“ u *Palgrave Advances in the Crusades*, ur. Helen J. Nicholson (New York: Palgrave, 2005), 23.

⁷⁸ Breisach, *Historiography*, 133.

⁷⁹ Fulcher of Chartres, *A History* 122.

⁸⁰ *Ibid.*, 99.

koristi pojam divljačkog ubijanja. No, naravno, za njega je ovo bila velika pobjeda, te općenito ostavlja dojam kako je to opravdana reakcija na borbu protiv nevjernika. Zanimljivo je kako Fulher pokazao u jednom trenutku i rijedak primjer zgražanja i, čini se, pomalo empatije prema neprijatelju: „Rat je mrzak nevinima i užasan promatračima. Rat nije lijep (...) Jedan napada i njegov neprijatelj pogiba. Jedan nema sažaljenja, a drugi ga niti traži. Jedan je izgubio ruku, a drugi oko. Ljudsko razumijevanje ustukne kada vidi takvu patnju.“⁸¹ Čak i u ovom pohodu i najpristraniji autori poput Fulhera mogli su iskazati ljudskosti i barem na trenutak suosjećanje sa svim žrtvama.

U nekim modernim prikazima Prvog križarskog rata, posebice onim nesklonim križarima, često se ističe pohlepa kao glavni motiv pohodu. Iako se čini da je križarska motivacija, barem u ovom prvom pohodu, zaista u velikoj mjeri bila potaknuta vjerskim zanosom, čini se kako se u određenom dijelu vojske i u određenim epizodama pokazao oportunistički mentalitet i izlika za pljačkom. U svakom slučaju, Fulher je prikazao i taj dio križarskog pohoda u više navrata. Na primjer, nakon pada Jeruzalema on tvrdi kako su paževi i pješaštvo počeli otvarati utrobe mrtvih Saracena kada su saznali o tome da su ovi navodno progutali zlato, te: „su kasnije naši ljudi stavili trupla na veliku hrpu i spalili je kako bi lakše pronašli spomenuto zlato.“⁸² Zanimljivo je kako je spomenuo paljenje mrtvih zbog istog razloga i nakon osvajanja Cezareje.⁸³ O pljački je pisao i nakon pada Antiohije: „Naši su pučani bezobzirno uzeli sve što su pronašli na ulicama ili kućama.“⁸⁴ Treba, naravno, i istaknuti kako je pljačka osvojenog grada vrlo često bila očekivana u srednjovjekovnom ratovanju, pa je zbog toga Fulherova ravnodušnost oko toga možda i samo odraz tadašnjeg razmišljanja. No, želja za bogaćenjem nije nužno isključivala vjerski zanos. Fulher, naime, opravdava takvo bogaćenje kao Božju volju: „Oni koji su bili siromašni na Zapadu, Bog je učinio

⁸¹ Fulcher of Chartres, *A History*, 159.

⁸² *Ibid.*, 122.

⁸³ *Ibid.*, 154.

⁸⁴ *Ibid.*, 99.

bogatima u ovoj zemlji. Oni koji su imali malo novaca tamo ovdje imaju mnogo bezanta, oni koji nisu imali ni kuću, ovdje, kao Božji dar, imaju grad.“⁸⁵ Jasno je kako je za Fulhera bogaćenje križara bila svojevrsna Božja nagrada, a ne negativna nuspojava križarskog rata. *Jeruzalemska Povijest*, stoga, ima podosta realističan prikaz cijelog pohoda iako je Fulher pristran i prilično je jasno na čijoj je strani. On nije prikazao događaj kao jednostavan i brzi pohod pun slave i nepobjedivosti križara, već kao konstantan i ponekad težak sukob, no uvijek opravdan i pod Božjom zaštitom.

Fulher iz Chartresa nije bio, barem ne u većini slučajeva, naklonjen muslimanima niti nije iskazao bilo kakvu empatiju prema njima. Kroz gotovo cijelo djelo jasno pokazuje svoje stavove kada opisuje interakcije s lokalnim islamskim stanovništvom. Stoga kada opisuje Turke tijekom spomenute zasjede koristi pojam „prokleti narod“⁸⁶, dok ih kasnije spominje kao „vrijedne prijezira.“⁸⁷ Dok njih najčešće oslovljava kao „Turci“, Fulher često koristi i pojmove poput „Saraceni“ (za Arape), „Babilonci“ (za Egipćane), ali u nekim slučajevima i nazive antičkih naroda tog područja poput „Parti“. Autor je, dakle, imao određeno geografsko znanje o Bliskom istoku. Ovdje se može i istaknuti kako je radio distinkciju između različitih bliskoistočnih naroda, to jest, nije ih svrstao sve pod pojam „Saraceni“, iako je, naravno, često koristio i taj pojam, već je razlikovao Arape (Saracene) od Turaka. Zanimljivo je kako prikaz muslimana nije u svim slučajevima negativan, te je Fulher u određenim situacijama prepoznao njih kao snažne neprijatelje i dobre ratnike. Tako tvrdi da za Turke da su „bili odlični strijelci“⁸⁸ i „hrabra rasa s Istoka vješta s lukom“⁸⁹. U drugom slučaju on ima i riječi hvale za branitelje opkoljene Akre i objašnjava kako kralj nije uspio osvojiti grad jer su se: „Saraceni iznutra branili s najčudesnijom hrabrošću.“⁹⁰ Dakle, iako su muslimani neprijatelji kršćanske

⁸⁵ Fulcher of Chartres, *A History*, 272.

⁸⁶ Ibid., 140.

⁸⁷ Ibid., 158.

⁸⁸ Ibid., 183.

⁸⁹ Ibid., 80.

⁹⁰ Ibid., 174.

vjere i nevjernici, jasno je kako je Fulher imao određenu dozu poštovanja prema njima, ako ništa drugo barem prema njihovoj vojnoj vještini. Takav stav je jasan i donekle očekivan, posebice jer je sam Fulher bio sudionik križarskog rata, to jest, sam je svjedočio ponekad teškim borbama protiv Saracena. Uz to, vjerojatno je on, kao žitelj novoosvojenih područja, veoma brzo uvidio da, iako su muslimani bili možda za njega pogani, njihova civilizacija nije „poganska“.

Razdoblje i događaji koje je Fulher opisao su početak širenja Latinskog kršćanstva na novu granicu i na nova područja, te je stoga ovdje došlo do nove dimenzije u interakciji između Zapada i Istoka. Područje Bliskog istoka, poznato među kršćanima kao *Outremer* (Prekomorje) ili Latinski istok, postalo i mjesto dinamičnog kontakta latinsko-kršćanske, islamsko-bliskoistočne i istočno-kršćanske kulture, ali i novo područje doseljavanja Europljana. Takve okolnosti, naravno, potiču na pitanje jesu li došljaci odbacili s vremenom svoju prijašnju kulturu i identitet i stvorili novi - nekakvu mješavinu europskog i bliskoistočnog. Fulher se jasno osvrće na proces doseljavanja i interakcije s naseljenim prostorom i lokalnim stanovništvom. Tako ističe kako nije dugo trebalo prvim doseljenicima da prihvate Svetu Zemlju kao svoj novi dom: „Mi koji smo bili Zapadnjaci sada smo postali Istočnjaci. Onaj tko je bio Rimljanin ili Franak je u ovoj zemlji postao Galilejac ili Palestinac. Tko je bio iz Rheimsa ili Chartresa sada je bio građanin Tira ili Antiohije. Već smo zaboravili mjesta našeg rođenja; ona više nisu poznata mnogima od nas ili se ne spominju.“⁹¹ Do koje mjere i na koji način se manifestira ova mješavina kultura je izuzetno kompleksno pitanje koje se može proučavati na različitim društvenim, pravnim i geografskim razinama. Osim samih doseljenika i njihovih potomaka, pretežito Franka, koji su činili jezgru vladajuće elite, najpovoljniji status imali su lokalni istočni kršćani, pripadnici grčke pravoslavne, armenske ili neke od drugih kršćanskih grupacija na tom području. Oni su se često i ženili u vladajući

⁹¹ Fulcher of Chartres, *A History*, 271.

križarski stalež što je spomenuo i Fulher: „Neki su uzeli žene ne samo iz redova svog naroda, već i Sirijaca ili Armenaca ili čak Saracena koji su prihvatili milost krštenja.“⁹² Muslimani su pak generalno bili isključeni iz franačkog zakona, te je odnos s njima bio kompleksan. Iako je stav bio generalno diskriminatoran, uvijek su postojale iznimke ili sporadična suradnja, no opća slika odnosa može se svesti ovako: „Kao što su ne-muslimanske zajednice preživljavale pod islamom, tako su i ne-kršćani živjeli neslobodno, ali pretežito ostavljeni na miru u franačkom *Outremeru*. Nakon ranih pokolja, progona muslimana i Židova iz osvojenih gradova, suživot, a ne integracija niti progon, su prevladali.“⁹³

⁹² Fulcher of Chartres, *A History*, 271.

⁹³ Tyerman, *God's War*, 228.

3.2 Henrik iz Livonije i križarstvo na Baltiku

Sredinom 12. stoljeća križarska ideologija počela se širiti i na područje srednjoistočne Europe i istočnog Baltika. Od 1147. godine, te narednih gotovo tristotinjak godina, do otprilike 1410. godine područje sjeverne Njemačke i Poljske, te posebice, istočna baltička obala i područje današnjih baltičkih zemalja bilo je izloženo dugotrajnim procesima kristijanizacije, migracija i ratovanja koji će naposljetku rezultirati potpunim pokrštavanjem tog područja, te ga integrirati u srednjovjekovnu kršćansku Europu. Naime, taj je dio Europe sredinom 12. stoljeća još uvijek bio poganski, te je kao takav bio zadnja regija koja još uvijek nije prihvatila kršćanstvo. To se područje našlo na meti pretežito njemačkih križara koji su odlučili proširiti granice kršćanstva na tu divlju i slabo poznatu regiju naseljenu poganskim baltičkim i slavenskim plemenima. Taj je križarski pokret nastao iz šireg europskog križarskog pokreta koji je započeo Prvim križarskim ratom i proširio se na nove neprijatelje - pogane, što je bilo prvi puta da križarski pohod nije bio usmjeren protiv Islama.

Područje oko Baltičkog mora bilo je ispunjeno raznim državama i plemenima, svako od kojih je imalo svoju jedinstvenu unutarnju političku i društvenu situaciju, te su ona međusobno utjecala jedna na druge, pa su tako te njihove interakcije i postavile temelje budućeg križarskog rata. Na sjeveru su se nalazila kraljevstva Švedske i Danske, od kojih će posebice Danci imati mnogo veći utjecaj na zbivanja na Baltiku. Danska je, naime, u to doba, bila tek relativno novo pokršteno kraljevstvo čiji su unutarnji problemi često završavali građanskim ratovima i nestabilnom političkom situacijom. Iako su još neki poganski elementi bili izuzetno izraženi, Danska je postala donekle tipična srednjovjekovna kršćanska zemlja, no kraljevstvo je još uvijek često bila podložno piratstvu i pljačkama.⁹⁴ Usprkos tome, to je

⁹⁴ Eric Christiansen, *The Northern Crusades*, (London: Penguin Books 1998), 65.

kraljevstvo itekako počelo širiti svoj utjecaj na područje sjeverne Njemačke i Pomeranije. Danci su, u svakom slučaju, već krajem 11. stoljeća bili manje-više ukomponirani u latinski kršćanski svijet. Područje današnje sjeverne i istočne Njemačke oko rijeke Labe naseljavali su pak slavenski narodi koje su Germani zajednički nazivali Vendi, iako se ne radi o ujedinjenom političkom etnitetu.⁹⁵ Slaveni su, za razliku od Danaca, bili još uvijek pogani, iako su vjerojatno postojale nekakve kršćanske zajednice, te su neki lokalni vladari prihvatili kršćanstvo preko misionara,⁹⁶ u tim su društvima poganski svećenici bili još uvijek utjecajni. Do početka 13. stoljeća pogani Slaveni su već manje-više bili pokoreni i dobrim dijelom pokršteni. Usprkos tome potrebno ih je istaknuti jer križarski pohodi na sjeveru počinju prvobitno baš protiv (tada poganih) Venda (1147. godine), a taj se proces nastavlja u narednim desetljećima prema sjeveroistočnim područjima, to jest, prema Baltiku. Stoga se kao početak baltičkih križarskih ratova uzima taj prvi pohod.

Na području današnjih baltičkih država, Estonije, Latvije i Litve živjela su lokalna pogana baltička plemena - Prusi, Litavci, Letonci, Kurši i Estonci.⁹⁷ Iako se naravno i ovdje ne može govoriti o nekoj organizaciji, to jest, područjem su vladala razna manja plemena koja se nisu nužno osjećala dijelom neko većeg naroda, oni su ipak bili pripadnici šireg kruga baltičkih naroda (uz iznimku Estonaca koji su kulturološki bliži Fincima), također sa svojom lokalnom politeističkom religijom što ih je činilo drugačijima od susjednih Slavena. Baltičko je ratovanje u svojoj srži plemensko, to jest, ono se svodilo na brze pljačke, zasjede i prepade neprijatelja s ciljem oduzimanja bogatstva ili zarobljenika.⁹⁸ Ti narodi ujedno i čine glavne neprijatelje njemačkih križara te su borbe protiv njih ključan element širenja kršćanstva na tom područje.

⁹⁵ Christiansen, *The Northern Crusades.*, 68.

⁹⁶ Ibid., 74.

⁹⁷ Ibid., 77.

⁹⁸ Willaim L Urban, *The Baltic Crusade.* (Chicago: Lithuanian Research and Studies Center Inc, 1994), 28.

Istočno od baltičkih naroda nalazio se moćni ruski grad-država Novgorod, bogato trgovačko središte čiji su žitelji bili Slaveni pravoslavne vjeroispovijesti. Postojale su na tom području i druge ruske kneževine, no Novgorod je bio najbogatija i najutjecajnija država. Zbog svoje geografske blizine, ali i već postojećih kontakata s poganskim plemenima (baltička plemena su često plaćala danak), ruski su vladari ubrzo počeli gledati na križare kao rivale i miješati se u križarsko-poganske borbe.

S obzirom kako je izvorište križarskog pokreta u ovom djelu Europe bilo Sveto Rimsko Carstvo, posebice sjeverni dio Carstva, većina križara bili su Nijemci. Stoga se baltički križarski ratovi mogu ukratko opisati kao većinski njemački križarski pohodi, u nekim slučajevima potpomognuti Dancima, protiv baltičkih pogana kojima su povremeno pomagali pravoslavni Rusi kako bi ojačali svoj i odbili njemački utjecaj.

Usprkos tome što su ta poganska područja bila nerazvijena, točnije tim su se područjem protezale nepregledne guste šume i močvare, nije bilo nekih većih gradskih središta, dok su obale bile podložne čestim pljačkama. Ipak, njihovi žitelji nisu bili u potpuno izolirani od ostatka Europe; postojali su kontakti i prije sukoba, ponajviše preko trgovine i sporadičnih misionarskih djelovanja. Također, valja istaknuti kako su ta područja krajem 12. stoljeća već bila gotovo potpuno okružena kršćanskim državama, uz neke iznimke (poput Finske na sjeveru). Već nakon prvog križarskog rata na području sjeverne Europe (protiv Venda 1147. godine), Henrik, vojvoda Saske, podržava germansku migraciju u novootvorena područja preko rijeke Labe nudeći razne privilegije kolonistima,⁹⁹ dok su kršćanski trgovci počeli zalaziti i dublje u poganski teritorij, posebice koncem 12. stoljeća.¹⁰⁰ Dakle kontakata između kršćana i pogana je itekako bilo. Proces kolonizacije je bio spor i usmjeren prvobitno na granična područja, gdje najčešće prvo dolaze trgovci (koji nisu bili niti zainteresirani niti u

⁹⁹ Urban, *The Baltic Crusade*, 9.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 29.

mogućnosti širiti kršćansku vjeru), a kasnije i misionari. Misionarska djelovanja su, čini se, posijala sjeme budućih križarskih pohoda na Baltik, dok je propala ekspedicija protiv Venda „usadila u misli njemačkih i skandinavskih vođa ideju sjevernog križarskog rata, propagiranog i poduprtog od strane Rima, koji će izvršiti uz vojnu pomoć sekularnih sila u regiji.“¹⁰¹

Uspješni inicijalni pohodi njemačkih križara su rezultirali relativno brzom konsolidacijom vlasti na području, stoga je „do kraja 1206. godine križarska država u Rigi bila konsolidirana, sigurna od lokalnih napada, poplava i ruske intervencije.“¹⁰² Iako će u narednim desetljećima biti daljnjih sukoba, što s poganim stanovništvom, što s Rusima, njemački su križari uspjeli uspostaviti vlast nad Baltikom i ukorijeniti Latinsko kršćanstvo na tom području. Politički i administrativno, područje Livonije i Pruske je potpalo pod vlast teutonskih vitezova, vojnog reda čija vlast nije podrazumijevala samo vladanje nad tim područjem, već i širenje Latinskog kršćanstva. Tim je redom predsjedao Veliki meštar dok je cijela državna administraciju bila u rukama redovničke elite. Valja istaknuti i zanimljivu odliku vlasti teutonskih vitezova. Oni su, naime, prakticirali relativno efikasan sustav predaje vlasti nakon smrti Velikog meštra što je rezultiralo minimalnom unutrašnjom nestabilnošću - nešto što je bilo relativno rijetko u srednjovjekovnim državama.¹⁰³ Ono što se još ističe kao jedna od najvažnijih odlika vlasti tog viteškog reda je kult Marije koji je bio izuzetno rasprostranjen među članovima tog reda. Već od najranijih početaka križarskih pohoda na Baltik, Marija se ističe kao glavna zaštitnica križara i svojevrсна nebeska pokroviteljica svetog rata, ali i općenito kao glavna vjerska figura. Najvažnija vjerska slavlja za vitezove su bila upravo marijanska, dvorci (poput buduće

¹⁰¹ Peep Peter Rebane, „From Fulco to Theoderic: The Changing Face of the Livonian Mission,“ u *The Expansion of Latin Europe, 1000 -1500, Volume 4, The North-Eastern Frontiers of Medieval Europe*, ur. Alan V. Murray (London i New York: Routledge, 2014), 87.

¹⁰² Urban, *The Baltic Crusade*, 81.

¹⁰³ Christiansen, *The Northern Crusades*, 196.

prijestolnice Marienburga) često nose njeno ime te se i samo područje Livonije ponekada naziva *terra Mariana*, Marijanska zemlja¹⁰⁴

O procesima ekspanzije latinskog kršćanstva na područje Baltika početkom 13. stoljeća govori *Kronika* Henrika od Livonije, koja se fokusira na brojne sukobe koji su uslijedili s lokalnim stanovništvom, posebice Estoncima. No, postavlja se pitanje tko je bio Henrik, te kako i zašto on uopće stvara svoje djelo. Važno je istaknuti kako gotovo sve što znamo o njemu dolazi iz *Kronike*, te se manje-više jedino analizom tog djela mogu utvrditi nekakve činjenice ili pretpostavke o autoru.¹⁰⁵ Iako se prvobitno smatralo kako je Henrik bio vjerojatno Latvijac, budući da se u jednom trenutku opisuje kao Henricus de Lettis,¹⁰⁶ čini se kako je autor ipak bio podrijetlom Nijemac koji je propovijedao u Latviji, najvjerojatnije rođen oko 1180. godine u Saskoj.¹⁰⁷ Čini se kako je stekao obrazovanje u Segebergu (kraj Lubecka), osnovanom 1134. godine kao središte kršćanskog misionarskog djelovanja na granici s poganskim Slavenima. Iako nema nikakvih direktnih dokaza kako je Henrikova crkvena karijera počela ondje, zna se kako je Segeberg bio jedno od središta misionarskog djelovanja prema Baltiku, te sam Henrik napominje kako su baltički mladi taoci često ondje bili obrazovani.¹⁰⁸

Segeberg sigurno nije bilo jedno od glavnih intelektualnih središta kršćanske Europe. No, omogućio je Henriku dovoljnu razinu obrazovanja na latinskom da čita Bibliju, služi mise i drži propovijedi. Sve u svemu, čini se kako je Henrik, slično poput Fulhera iz Chatresa, bio prosječno obrazovan crkveni misionar koji je imao dovoljno znanja za izvršavanje svoje

¹⁰⁴ Christiansen, *The Northern Crusades.*, 214.

¹⁰⁵ O Henriku iz Livonije vidi: James A. Brundage, „Introduction: Henry of Livonia, The Writer and His Chronicle,“ u *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier - A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia*, ur. Marek Tamm, Linda Kaljundi, Carsten Selch Jensen, (London: Routledge, 2016)

¹⁰⁶ Henry of Livonia, *The Chronicle* prev. James A. Brundage, (Madison: University of Wisconsin Press, 1967), 126.

¹⁰⁷ James A. Brundage, „Introduction: Henry of Livonia, The Writer and His Chronicle,“ u *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier - A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia*, ur. Marek Tamm, Linda Kaljundi, Carsten Selch Jensen, (London: Routledge, 2016), 2.

¹⁰⁸ Brundage, Introduction, 3.

zadaće, a u tome mu je posebno pomoglo njegovo poznavanje lokalnih jezika. To mu je omogućilo sporazumjeti se i povezati s lokalnim stanovništvom te im lakše objasniti kršćansku vjeru i viđenje svijeta. Mogao je i služiti kao prevoditelj njemačkim svećenicima koji, vjerojatno, barem po dolasku, nisu poznavali lokalne jezike. Henrik je vjerojatno učio jezike tijekom svog obrazovanja od izvornih govornika, budući da je u *Kronici* u više navrata spomenuto kako se uzimaju lokalni dječaci kao taoci i često se šalju u Njemačku kako bi primili kršćansko obrazovanje. Henrik je vjerojatno ovladavao barem djelomično tim jezicima preko nekih od taoca koji su završili u Segebergu.¹⁰⁹

Godine 1205. Henrik završava obrazovanje i pridružuje se Albertu, biskupu Rige, kao njegov učenik te odlazi u Livoniju. Uskoro postaje svećenik te mu je dodijeljena župa na pograničnom području oko današnjeg jezera Vaidavas u Latviji, gdje živi do smrti 1259. godine.¹¹⁰ S obzirom kako živi na nedavno pokrštenom području i blizu još izuzetno neprijateljski nastrojenih Estonaca, Henrik je zasigurno iz prve ruke svjedočio čestim borbama između križara (ili kako ih on, u skladu s terminologijom vremena, naziva hodočasnicima) i lokalnih pogana. Njegova se *Kronika* stoga vjerojatno može tretirati kao prvorazredan izvor, posebice zbog činjenice da gotovo i nema nekih drugih izvora o ovom najranijem razdoblju pokrštavanju istočnih baltičkih obala.

Jedan izuzetno interesantan aspekt Henrikovog svećeničkog života je i epizoda u *Kronici* kada spominje kako je tijekom napada Estonaca, uzeo u ruke oružje i pridružio se obrani od neprijatelja (naposljetku se ispostavilo kako su „napadači“ bili saveznici). Ta je epizoda interesantna jer pokazuje Henrikovu spremnost boriti se oružjem protiv neprijatelja, nešto što je striktno bilo zabranjeno klericima.¹¹¹

¹⁰⁹ Brundage, Introduction, 5.

¹¹⁰ Ibid., 6.

¹¹¹ Ibid.,17.

Henrikova fascinacija i znanje o vojnim tehnikama i vojsci izuzetno je izražena u cijelom djelu jer on veoma često opisuje vojske i ratovanje u mnogo više detalja nego što bi se to možda očekivalo od prosječnog svećenika. Dakako, budući da je on ipak bio suvremenik i svjedok velikom djelu događaja koje opisuje, ne iznenađuje što donosi više informacija i saznanja o detaljima vojnih pohoda. James Brundage iznosi tri mogućnosti zašto je Henrik bio voljan sudjelovati u bitci, usprkos tomu što je to, u pravilu, bilo zabranjeno svećenstvo. Prva mogućnost je to što Henrik vjerojatno (no ne i sigurno) potjecao iz redova vojne elite sjeverne Njemačke, te mnogi svećenici koji su širili kršćanstvo na Baltiku dolazili su iz redova ministerijala (posebne društvene skupine neslobodnog viteškog plemstva). To bi objasnilo njegovo znanje i sklonost vojnim pitanjima, a i objašnjava zašto autor nema problem uzeti oružje u ruke i boriti se protiv neprijatelja. S druge pak strane moguće je i da su svećenici i misionari na Baltiku shvatili nužnost sudjelovanja i u vojnim pitanjima ukoliko to bude potrebno, budući da su sukobi bili gotovo konstantni, a i neki su svećenici (poput biskupa Bertolda) bili i ubijeni. Dakle, realnost i opasnost pograničnog područja je možda zahtijevala od misionara da budu spremni i boriti se ako bude potrebno, usprkos zabrani. Ovdje se može i povući paralela s koncilom u Nablusu održanom 1120. godine u Svetoj zemlji. Na tom je koncilu, između ostalog, svećenicima dozvoljeno korištenje oružja isključivo u svrhu samoobrane na području križarskih država.¹¹² Manjak ljudstva i nestabilna situacija je možda primorala baltičke križare na dopuštanje sličnih iznimaka što rezultira spomenutim Henrikovim primjerom. Također na područjima sjeverne Njemačke već je postojala tradicija biskupa koji vode vojske u napad protiv Slavena ili pak u obranu protiv Vikinga ili Mađara, tako da je možda bilo potpuno očekivano od svećenika poput Henrika da će uzeti oružje i boriti se.¹¹³ Treba i istaknuti kako je Henrik po tom pitanju možda iznimka jer Fulher iz Chartresa niti u jednom trenutku u svom djelu ne poseže za oružjem usprkos tome što je bio

¹¹² Benjamin Ze'ev Kedar, „On the Earliest Laws of Frankish Jerusalem: The Canons of the Council of Nablus, 1120“ u *Speculum*, vol. 74, no. 2, (Chicago: Chicago University Press, 1999), 324.

¹¹³ Brundage, Introduction, 19.

čest pratitelj jeruzalemskog kralja u pohode. No, isto tako, moguće je da se Fulher jednostavno nikad nije našao u situaciji koja bi iziskivala borbu od njega.

Henrik iz Livonije je dakle bio prosječno obrazovani svećenik i misionar, no čini se kako je bio izuzetno zainteresiran za vojna pitanja. Henrik je napisao kroniku na zahtjev svojih nadređenih, vjerojatno u razdoblju od godine 1225. do 1226.; kasnije, 1227. ili 1228. godine je dodao i posljednje poglavlje.¹¹⁴ U djelu tvrdi „Ništa nije stavljeno u ovo svjedočanstvo osim onoga što nismo vidjeli gotovo u potpunosti našim očima. Ono što nismo vidjeli našim očima, saznali smo od onih koji su vidjeli i bili su tamo.“¹¹⁵ Kao što je već napomenuto, ovo je jedan od rijetkih izvora koji su opstali o ovom najranijem razdoblju kristijanizacije uz anonimnu *Livländische Reimchronik* koja je vjerojatno napisana kasnije (s obzirom da je napisana na vernakularu i navodi činjenice iz 14. stoljeća) i čini se manje vjerodostojnom od Henrikove, koji kao suvremenik, vjerojatno pruža najdetaljniji uvid u situaciju na tom području početkom 13. stoljeća. Bitno je još samo istaknuti kako je Henrikovo djelo sačuvano u nekoliko rukopisa, pri čemu je najstariji iz kraja 13. ili početka 14. stoljeća (uništen u Drugom svjetskom ratu, no opstao je u fotografijama), dok je drugi najstariji također izgubljen, ali postoji prijepis iz sedamnaestog stoljeća.¹¹⁶

Budući da je Henrik iz Livonije djelovao kao svećenik i misionar na dvoru biskupa Alberta od Rige, logično je očekivati kako će njegova *Kronika* biti i prepuna biblijske tematike, što i jest slučaj. Taj je aspekt njegova djela bitan za razumijevanje Henrikove percepcije svog djelovanja, djelovanja ostalih križara, ali i opravdavanja sukoba s baltičkim narodima. Već doslovce sam početak kronike ističe biblijski element: „Božja Providnost, s vatrom Njegove ljubavi, svjesna Rahaba i Babilona, to jest, poganske zablude probuđene u naše vrijeme među

¹¹⁴ Brundage, Introduction, 13.

¹¹⁵ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 238.

¹¹⁶ Brundage, Introduction, 17.

idolopokloničkim Livoncima iz sna idolopoklonstva i grijeha....¹¹⁷ Ova referenca na Bibliju (Psalam 87:4) već u prvoj rečenici ističe Henrikovo viđenje uloge kršćanstva na Baltiku, posebice njegova središta - Rige. Naime, on je povezoao pogane s Rahabom (morskim čudovištem spomenutim u Bibliji) i Babilonom, a kršćanski grad Rigu s Sionom, to jest, Jeruzalemom. Takva poveznica prikazuje da autor Rigu u neku ruku smatra „Božjim gradom“, što potvrđuje i kasnije u *Kronici*: „Određeni član biskupova dvora, Teodorik Schilling, došao je do Svelgatea, koji je rekao da će pokoriti Božji grad...“¹¹⁸ Iako ne tvrdi direktno da je Riga taj grad, lako se može zaključiti kako se to ipak odnosi na Rigu, središta kršćanskog djelovanja na Baltiku. Biblijski element, točnije povezivanje pogana s biblijskim nemanima izražen je i kada Henrik opisuje prijetnje estonskoj crkvi: „Estonska je Crkva bila u to vrijeme izložena mnogim ratnim nesrećama te je bila poput žene tijekom poroda, u velikoj tuzi i boli dok ne rodi. U lovu na njenog potomka dolazi zmaj, onaj Behemot koji popije rijeku i još uvijek vjeruje da će Jordan uletjeti u njegova usta.“¹¹⁹ Dakle, vidljivo je da je Henrik koristio svoje znanje Biblije kako bi prikazao svoje mišljenje o širenju kršćanstva. Prikazivanjem Rige kao „Božjeg grada“ moglo bi se zaključiti kako je on gledao na kršćansku misiju kao ne samo opravdanu, već i sankcioniranu od strane Boga. Uz to, povezivanjem pogana s biblijskim nemanima konsolidira viđenje istih ne samo kao onih „Drugih“ već kao egzistencijalnu prijetnju kršćanstvu što naglašava nužnost širenja vjere.

Iako uz ove navedene primjere postoji još mnoštvo referenci na biblijske knjige u *Kronici*, ono što je izuzetno bitno, a i u neku mjeru unikatno za područje Henrikova djelovanja jest velika pažnja koja se pridaje Mariji, te se ona ističe kao centralna vjerska figura križara. Prema Henriku to je njena zemlja: „Marija, Njegova Majka, koju nazivaju Zvijezdom mora(...), Zato, Zvijezda mora uvijek štiti Livoniju. Zato, Gospa svijeta i Carica svih zemalja

¹¹⁷ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 23.

¹¹⁸ Ibid., 49.

¹¹⁹ Ibid., 222.

uvijek štiti Svoju posebnu zemlju. Zato, Kraljica Nebesa vlada zemaljskim kraljevima.“¹²⁰ Nadalje, Henrik i navodi prilično dug popis svih neprijatelja koje je Marija uništila kako bi zaštitila svoju zemlju. Štovanje Djevice, barem u takvom vojnom smislu nije bilo često na sjeveru Europe u to doba, iako će kasnije to postati.¹²¹ Što se dakle tiče religijskog elementa, štovanje Marije bilo je u središtu Henrikovog pisanja i provlači se kao bitan element kroz cijelu *Kroniku*. Djelo i završava svojevrsnim trijumfom Djevice: „što kraljevi nisu uspjeli, Blažena Djevica je brzo i lagano ostvarila kroz svoje podanike iz Rige u čast Njenog imena. Kada je to završeno, kada je to učinjeno, kada su svi ljudi pokršteni, kada je Tarapita (estonski bog) izbačen (...) Čudesna trijumfalna pobjeda će vas uvijek slijediti.“¹²²

Za Henrika su ovo ratovi koje on opravdavao već ustaljenom križarskom retorikom koja je započela još tijekom Prvog križarskog rata, točnije on je sagledavao pohode u kontekstu oslobođenja, a ne osvajanja, kao suzbijanje nevjerništva i obrane opkoljenog kršćanstva.¹²³ Ratovi na Baltiku mogu se sagledati i u kontekstu ideje „misionarskog rata“, što bi dodatno ojačalo Henrikovu, ali i u širem smislu kršćansku, ideju obrane vjere. Postavlja se pitanje je li sam rat sredstvo preobraćanja pogana ili pak sredstvo zaštite već preobraćenih, je li zaštita misionara bila primarna snaga križarskog pokreta. Dakle, možda se i ta ideja obrane u tom kontekstu može i shvatiti kao stvarna obrana već postojećih crkava od pogana, a ne direktni napad na njih.¹²⁴ Da nije bilo napada na nova kršćanska područja koji su poticali tu ideju obrane od pogana, možda se ne bi, ili bi se puno teže, stvorio vjerski zanos koji bi rezultirao križarskim pohodom. U svakom slučaju, Henrik koristi slično opravdanje za pohode kao i Fulher, a to je obrana kršćanstva od vanjskih neprijatelja. Možemo, dakle, pretpostaviti kako

¹²⁰ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 198.

¹²¹ Christopher Tyerman, „Henry of Livonia and the Ideology of Crusading,“ u *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier*, ur. Marek Tamm, Linda Kaljundi, Carsten Selch Jensen (London: Routledge, 2016), 33.

¹²² Henry of Livonia, *The Chronicle*, 244.

¹²³ Tyerman, *Henry of Livonia and the Ideology of Crusading*, 37.

¹²⁴ Burnam W. Reynolds, *The Prehistory of the Crusades - Missionary War and the Baltic Crusades* (London: Bloomsbury, 2016), 72.

je Henrik primijenio već ustaljenu križarsku retoriku na njegovo područje djelovanja, u ovom slučaju, Baltik.

Iako se ta ideja „obrane“ koristi kao svojevrsno opravdanje, treba jasno istaknuti da za Henrika jest krajnji cilj preobraćenje poganskih naroda, što se vidi u gore navedenom citatu, ali i u drugim instancama u *Kronici*. Henrik je to jasno istaknuo kada uspoređuje križarsku motivaciju s motivacijom Rusa na baltičkom području: „Jedna od njih bila je i ruska majka, uvijek neplodna i oskudna, jer je ona uvijek pokušavala prisvojiti zemlje sebi, no ne s nadom u obnovu vjere u Isusa Krista, nego s nadom u pljačku i danak.“¹²⁵ Stoga je za autora pokršćavanje bilo ključan element ovih ratova. To je i u skladu s ideologijom na samom početku baltičkog križarskog pohoda, onim protiv Venda 1147. godine, kada je sv. Bernard pozvao na pohod i izjavio da će se pogani ili pokrstiti ili će biti istrijebljeni.¹²⁶ U očima Henrika, ali i njegovih kršćanskih suvremenika, njihova je namjera opravdana i uvijek plemenita, posebice jer omogućuje spasenje poganskih naroda, te križari, dakle, pomažu paganima šireći vjeru. Henrik prikazuje takvo razmišljanje u *Kronici*: „Zasigurno, kroz mnoge ratove koji će uslijediti, pogani će biti pokršćeni i, kroz nauk Novog i Starog zavjeta, bit će im rečeno kako doći do Mirotvorca i vječnog života.“¹²⁷ I sam je papa, kako ističe Henrik, bio zainteresiran za baltičko područje, naime: „Kada je vrhovni poglavar čuo koliko ih je bilo pokršćeno, rekao je kako ne smiju biti napušteni i naredio je kako ih treba prisiliti da slave vjeru koju su obećali slaviti.“¹²⁸ Naravno, ako su i postojale nekakve dvojbe u pravednost i potporu Svete stolice oko širenja vjere, papa daje: „oprost svih grijeha onima koji bi uzeli križ i obnovili novonastalu crkvu.“¹²⁹ Takvo viđenje ratova konsolidira ideju

¹²⁵ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 222.

¹²⁶ Tyerman, *God's War* 674.

¹²⁷ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 53.

¹²⁸ *Ibid.*, 30.

¹²⁹ *Ibid.*, 30.

pravednosti križarskog pohoda na Baltik, te prikazom istog u kontekstu obrane, daje još dodatnu inicijativu, ali i legitimitet pohodu.

Henrikov narativ, iako koristi tipičnu križarsku retoriku, također zrcali jedinstvenu situaciju širenja Latinskog kršćanstva na Baltiku i korištenje svojevrsne državotvorne retorike oko osnutka kršćanske Livonije. Drugim riječima, djelo se može i protumačiti kao Henrikov pokušaj stvaranja nekakve vrste srednjovjekovnog mita o podrijetlu za novo-pokrštena područja koji se koristi kao opravdanje za pohode i pruža legitimitet u usporedbi s kasnijim izvorima s istoga područja. Henrikova *Kronika* ustvari „stvara, a ne potvrđuje, mit i povijesnu perspektivu.“¹³⁰ Neki od aspekata djela koji bi mogli upućivati na tu ulogu (naravno, u kontekstu srednjeg vijeka) su već spomenuto povezivanje Rige s „Božjim gradom“, što bi se moglo protumačiti kao davanje svojevrsnog legitimiteta novonastaloj tvorevini. S obzirom kako pohod na Baltik nije imao neki krajnji cilj, to jest, nije postojao „sveti grad“ poput Jeruzalema, čini se kako je Henrik želio stvoriti nešto slično u Livoniji, potvrditi kako i ova zemlja ima aspekt „svetosti“. Budući da je biskup Albert proglasio Livoniju Marijinom zemljom, kao što je Jeruzalem zemlja Sina¹³¹, novoosvojeno područje dobiva i tu dimenziju „svetosti“ koja ranije nije postojala. U tom kontekstu križari na Baltiku također postaju hodočasnici (Henrik ih uvijek tako i zove) čija je dužnost obrana nove Svete zemlje, koju predstavlja Livonija na čelu s Rigom, pod Marijinom zaštitom. Poseban status Marije i inzistiranje na Livoniji kao njenoj zemlji također je služio za konsolidaciju mita. Taj se mit očitava i u vidu prividnog jedinstva njemačkih križara, papinskim sankcioniranjem pohoda, idejom obrane umjesto napada te negiranjem ruskih interesa.¹³² Stoga, na nekoj razini, no vjerojatno ne kao prioritet, u *Kronici* se Livonija želi prikazati kao novo područje vrijedno hodočašća i kao zemlja koja zaslužuje istu pažnju i predanost poput „prave“ Svete zemlje.

¹³⁰ Tyerman, *Henry of Livonia and the Ideology of Crusading*, 44.

¹³¹ Tyerman, *God's War*, 686.

¹³² Tyerman, *Henry of Livonia and the Ideology of Crusading*, 44.

Iako njegove namjere na nekoj dubljoj i osobnoj razini vjerojatno nikada neće biti poznate, jasno se može zaključiti kako je za njega glavni prioritet obrana kršćanstva u Livoniji i pokrštavanje tamošnjih pogana.

Henrik je u svom djelu identificirao mnoga razna baltička plemena, te je pokazao kako za njega postoje distinkcije među narodima tog područja, to jest, ne svrstava ih sve pod isti pojam „pogana“ - nešto što bi možda i moglo biti očekivano od drugog autora daleko od granice. Kao što je već bilo spomenuto ranije, smatra se kako je Henrik, iako etnički Nijemac, imao određeno znanje barem nekih od lokalnih jezika, što potvrđuje i dio *Kronike* gdje se predstavlja kao prevoditelj.¹³³ To se potvrđuje u nekim (doduše rijetkim) instancama u kojima autor koristi lokalne izraze, umjesto latinskih ili njemačkih: primjer su riječi *malewa*¹³⁴ (vojska) i *maja*¹³⁵ (kuća), pa čak i koristi jednom rečenicu *Laula! Laula! Pappi*¹³⁶ (pjevaj, pjevaj, svećeniče). Tijekom cijele *Kronike* Henrik je identificirao više naroda na baltičkom području - Livonce, Litavce, Estonce, ali se i osvrnuo na druge narode, poput Rusa. Valja istaknuti kako on spominje i neka manja plemena čiji odnos s ostalima nije nužno razjašnjen, poput Kurša. No, činjenica da je bio svjedok događajima koje opisuje, to jest, da je bio osobno prisutan na tom području, te da govori lokalne jezike, itekako je važna i pokazuje raspon njegova geografskog znanja koje nije bilo knjiško, već temeljeno na iskustvu. Taj se raspon znanja ponajviše vidi na primjeru Estonije, koju je Henrik podijelio u razne provincije i time pokazao kako je zaista poznao tu zemlju, te da ona nije za njega nekakva apstraktna poganska divljina na rubu svijeta za koju je čuo preko drugih. Bitno je svakako istaknuti kako podjele koje iznosi ne očitavaju nužno stvarnu etničku ni posebice dijalektalnu sliku tog područja. Njihova uloga je prilagođena potrebama križara i misionara Dakle, Henrikove su

¹³³ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 126.

¹³⁴ *Ibid.*, 156.

¹³⁵ *Ibid.*, 115.

¹³⁶ *Ibid.*, 141.

podjele vjerojatno više služile kako bi olakšale posao vjerskih i vojnih čelnika, a ne prikazale stvarnu situaciju na terenu.¹³⁷

Iako se iz *Kronike* jasno vidi kako je Henrik posjedovao široko znanje o baltičkim poganima, on je na njih, neovisno bili Livonci, Estonci ili netko treći, i dalje gledao iz perspektive svog svećeničkog zvanja i kršćanske nauke - kao nepokrštene barbore koji su prijetnja kršćanima. Već od samog početka *Kronike*, mogu se razaznati razlike između kršćana i pogana te Henrik pridaje određene osobine Livoncima, dok kasnije opravdava kršćanska zlodjela za koja osuđuje neprijatelje. Stoga već i sam početak djela, točnije prvo poglavlje koje se bavi dolaskom biskupa Meinharda i njegovim pokršćavanjem Livonaca, prikazuje lokalne pogane u negativnom svjetlu. Naime, biskup je obećao podići kamene utvrde Livoncima kako bi se zaštitili od napada Litavaca, pod uvjetom da ovi prihvate kršćanstvo. No, Henrik objašnjava: „Kada je utvrda napokon bila izgrađena, oni koji su bili pokršteni napustili su vjeru, a oni koji još uvijek nisu bili ponovno rođeni, odbili su prihvatiti vjeru.“¹³⁸ Kasnije u poglavlju je i spomenuo kako su se Livonci pokušali oprati od krštenja, ali i kako su ponovno zvali misionare u svoje redove zbog straha od križara, a ne zbog istinske želje za spoznajom nove vjere. Zbog svoje navodne prevrtljivosti čak i nakon krštenja oni se ne smatraju vjerodostojnima: „Njima se činilo kako Livonci nisu vrijedni tako velike utvrde, jer iako su bili pokršteni, ipak su bili pobunjenici i nevjernici.“¹³⁹ Naravno, i drugi poganski narodi koji naknadno odbacuju i odbijaju prihvatiti kršćanstvo su opisani sličnim jezikom. Stoga imamo i slučaj kada križari, zajedno s pokršćenim lokalnim narodima, pobjeđuju Estonce, koji su također obećali prihvatiti vjeru, no to se ispostavilo kao lažno obećanje. Henrik ih tada, nakon njihova poraza, opisuje kao: „lažljive i nevjerne narode.“¹⁴⁰

¹³⁷ Juri Kivimae, „Henricus the Ethnographer: Reflections on Ethnicity in the Chronicle of Livonia,“ u *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier*, ur. Marek Tamm, Linda Kaljundi, Carsten Selch Jensen (London: Routledge, 2016), 99.

¹³⁸ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 26.

¹³⁹ *Ibid.*, 56.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 212.

Termini poput „otpadnika od vjere“ ili „Kristovih neprijatelja“ se često koriste u *Kronici* kada se opisuju poganski narodi, te se često ističe već njihova prevrtljivost. Kao „neprijatelji Kristova imena“¹⁴¹ posebice se ističu Litavci, koje je Henrik prikazao kao najstrašnije i najborbenije pogane. Čini se kako je on imao i određenu dozu strahopoštovanja prema njima, te je istaknuo kako su brži i brutalniji od ostalih naroda, kako su odvažni, brzopleti i žestoki, te: „*Kronika* stvara sliku ratobornih Litavaca koja će opstati dugo vremena u tradiciji kršćanske povijesti.“¹⁴² Henrik, u principu, nema pozitivne riječi za nepokrštene pogane i gleda na njih kao barbarske narode kojima donose spasenje. Njegovo viđenje poganskih naroda je u mnogočemu slično Fulherovom. Oba autora koriste negativnu terminologiju za opis križarskih neprijatelja, no pokazuju određenu dozu poštovanja prema njihovim ratničkim vještinama - razlog tome mogla bi biti činjenica kako su obojica osobno svjedočili ratnim neprilikama.

Henrik negativnim prikazom opravdava osвете, to jest, situacije kada križari reaguju na neprijateljske postupke pogana, te to ulazi i u već spomenutu širu sliku ideje „obrane“ kršćanstva, a nikako agresije. Jedan od primjera takve osvetničke retorike je i jedan pohod protiv Estonaca kada su križari i pokrštene baltički narodi tražili od Estonaca da vrate što su uzeli pljačkom. Nakon što ovi odbijaju skupljaju se u vojsku te: „Tamo uništavaju sela, ubijaju pogane muškarce i tako osvećuju nepravdu ognjem i mačem.“¹⁴³ Iako je ovo samo jedan od takvih primjera, te se na Henrika može svaliti određena doza licemjerja, no naravno iz njegovog (i križarskog) viđenja, ovo je apsolutno opravdan rat jer se ipak radi o obrani. No, u svakom slučaju, ovakve situacije - pljačke, masakri i paleži su veoma česte kada je u pitanju ratovanje na Baltiku. Henrik spominje još jedan pohod protiv Estonaca: „Spalili smo i

¹⁴¹ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 74.

¹⁴² Kivimae, *Henricus the Ethnographer*, 103.

¹⁴³ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 84.

opustošili sve, ubili sve muškarce, zarobili žene i djecu i odvezli njihove konje i stada.“¹⁴⁴ Ovakve scene, česte u *Kronici*, možda su bile zanimljive srednjovjekovnim čitateljima, budući da se mogu povezati s idejom čišćenja zemlje od pogana i nevjernika.¹⁴⁵ Henrik je u prikazu pljački i paleža u opet sličan Fulheru, točnije obojica prikazuju križarska zlodjela bez osude ili kritike, s određenom dozom ravnodušnosti. Za obojicu to su opravdani činovi budući da oni sebe percipiraju kao napadnutu stranu. Christopher Tyerman ističe kako: „Određene nepravde, poput piratstva, držanja kršćanskih zarobljenika i zločina protiv vjernika koristi kao opravdanje za napad, iako su kršćani radili iste stvari.“¹⁴⁶

Uz prikaz pogana, zanimljiv je i način na koji je Henrik prikazao Ruse, posebice jer su oni također kršćani (doduše pravoslavci), ali i politički rivali novonastaloj križarskoj državi u Livoniji. Zbog toga je odnos Rusa i križara kompliciran, što i prikazano u *Kronici*. Budući da je baltičko područje bilo pod utjecajem lokalnih ruskih kneževina koje su često tražile danak od lokalnih naroda, sukob interesa je bio neizbježan. Rusi su u pravilu bili neprijatelji križara i nastojali su surađivati, direktno ili indirektno s neprijateljima Rige. Henrik ih je stoga prikazao kao dvolične, te tvrdi za jednog ruskog vladara, na primjer, kako „je uvijek htio uništiti crkvu u Livoniji.“¹⁴⁷ Iako je odnos prema Rusima bio očito neprijateljski, on se manifestirao gotovo isključivo u političkoj sferi, a ne na vjerskoj razini kao što je to slučaj s ostalim baltičkim narodima; Henrik je istaknuo kako Rusi obično nisu pokršćavali narode pod svojim utjecajem, već samo iziskivali danak. Usprkos ruskom svojatanju baltičkog područja i činjenici kako su oni i sami kršćani, Henrik napominje kako su sami Livonci tražili da ih se oslobodi od ruske vlasti.¹⁴⁸ Na tom se primjeru vidi, nebitno je li to zaista bila želja Livonaca, kako su križari bili voljni sukobiti se i s drugim kršćanima ako to iziskuje ono što oni

¹⁴⁴ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 156.

¹⁴⁵ Kurt Villdas Jensen, „Bigger and Better: Arms Race and Change in War Technology in the Baltic in the Early Thirteenth Century,“ u *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier*, ur. Marek Tamm, Linda Kaljundi, Carsten Selch Jensen (London: Routledge, 2016), 260.

¹⁴⁶ Tyerman, *Henry of Livonia and the Ideology of Crusading*, 37.

¹⁴⁷ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 154.

¹⁴⁸ *Ibid.*, 123.

smatraju svojom dužnošću. No, iako je postojalo očito neprijateljstvo i rivalstvo, valja istaknuti kako Henrik nikada nije stavio Ruse u istu skupinu s poganima, već ih je uvijek priznavao kao kršćane. Autor donosi i jednu situaciju kada se križari nisu usudili ubiti zarobljene Ruse jer su kršćani.¹⁴⁹ Dakle, čini se kako je Henrik donekle poštovao Ruse i stavljao ih na istu „razinu“ kao i ostale kršćanske narode, to jest, nije ih tretirao kao pogane barbore, ali je priznavao političke probleme s njima. Mogle bi se ovdje povući i paralele između odnosa Rusa i križara na Baltiku te između istočnih kršćana i križara na Latinskom istoku, no ne u nekoj većoj mjeri. Postoji određena doza poštovanja i prihvaćanja obaju skupina od strane križara, no na Latinskom se istoku franačko plemstvo u mnogim slučajevima direktno ženi u lokalne kršćanske obitelji i integrira se barem djelomično u postojeće društveno-političke strukture. Na Baltiku su pak Rusi, barem prema Henriku, gotovo uvijek prikazani kao neprijatelji koji pomažu poganima i kao direktni rivali križarskom utjecaju na Baltiku. Gotovo da i nema pokušaja integracije elita ili sličnih procesa viđenih na Latinskom istoku. Rusi za Henrika možda jesu kršćani, ali su i dalje u kategoriji „Drugih“.

Henrik, dakle, kroz cijelu *Kroniku* prikazuje tipično križarsko razmišljanje koje se temelji oko obrane kršćanstva. Za njega je ključno bilo pokrstiti sve baltičke pogane i donijeti im spasenje i u širem smislu, civilizaciju. Stoga je i gledao na njih kao prevrtljive poganske barbore što i odgovaralo širem kršćanskom pogledu određenih nekršćanskih naroda. Kroz njegovo djelo se vidi kako se Latinsko kršćanstvo moglo u relativno kratkom roku proširiti i konsolidirati na području koje nije imalo prave političke, tehnološke niti društvene uvjete koji bi to spriječili, kao što je to bio slučaj na Bliskom istoku. To, dakle, omogućava kristijanizaciju i njemačku kolonizaciju Baltika, ali i dublje povezivanje područja s Latinskom Europom. Također, niti Henrikov prikaz križarskog pohoda niti njegovi stavovi prema

¹⁴⁹ Henry of Livonia, *The Chronicle*, 76.

neprijateljima nisu previše drugačiji od Fulherovih, to jest, obojica pokazuju vrlo slična opravdanja za sveti rat usprkos činjenici kako pišu na potpuno različitim područjima i u različitim uvjetima.

3.3 Gerald iz Walesa - početak europeizacije Irske?

Na trećoj „pozornici“ širenja Latinskog kršćanstva, ekspanzija se nije odvijala na isti način kao na Baltiku ili na Bliskom istoku. Ovdje se pojavljuje zanimljiva i jedinstvena situacija. Naime, Irska je već stoljećima bila kršćanska zemlja, dok u 12. stoljeću dolazi do prodora Normana iz Engleske i uvođenja Latinskog kršćanstva i u širem smislu, latinske kulture.

Irska je već od ranog srednjeg vijeka kristijanizirana. Iako je sam proces rane kristijanizacije obavijen oskudnim podacima i ličnostima čije je djelovanje ušlo u nacionalnu legendu (poput sv. Patrika), moguće je prikazati inicijalno širenje kršćanstva. Migracijama i širenjem irskog stanovništva na zapadnu obalu Škotske, dijelove Walesa i jugozapadne Engleske, irsko stanovništvo dolazi u kontakt s post-rimskom Britanijom gdje već postoji kršćanska populacija. Iako ne možemo govoriti o kristijanizaciji irskih došljaka, možemo pretpostaviti kako dolazi do prvih kontakata s kršćanstvom.¹⁵⁰ Kao dva konkretna primjera inicijalne kristijanizacije Irske ističe se slabije poznata misija Paladija 431. godine i legendarno djelovanje sv. Patrika. O djelovanju Paladija u Irskoj zna se veoma malo, no zanimljivo je kako je njegova misija bila namijenjena kršćanima, što upućuje na to da kršćanska prisutnost jest, barem u manjoj mjeri, već postojala na otoku.¹⁵¹ Mnogo važnija ličnost u kontekstu širenja kršćanstva u Irskoj bio je, naravno, sv. Patrik. S obzirom kako su opstala njegova djela, o Patriku imamo mnogo više informacija. Otet od strane Iraca u mladosti, Patrik se naposljetku vraća kući, no samoinicijativno odlučuje vratiti se na otok kako bi proširio vjeru među poganima. Iako se oko njega i rane kristijanizacije povlači još mnoštvo pitanja i nejasnoća - poput datiranja Patrikova djelovanja ili zašto on ne spominje Paladija - njegovo je nasljeđe jasno definirano kao veliki krstitelj Irske.¹⁵²

¹⁵⁰ Daibhi O' Croinin, *Early Medieval Ireland 400 - 1200*, (London: Routledge, 1995), 41.

¹⁵¹ Ibid., 45.

¹⁵² Ibid., 49.

Irska se uskoro pokrštava, te postaje u narednim stoljećima svojevrsno središte vjerskih aktivnosti. Na otoku se grade brojni samostani te dolazi do perioda velike kulturne aktivnosti, a iz Irske se širi i misionarska aktivnost. Irska Crkva se razvija potpuno neovisno od Rima i razvoja kršćanstva na bivšem području Zapadnog Carstva, zbog čega se do 8. stoljeća razvija otpor prema njenim djelatnostima. Zbog ograničavanja djelatnosti irskih misionara na kontinentu, otok postaje sve manje relevantan kao kulturno središte te ostaje na rubu europskog i kršćanskog svijeta, izvan središta svijeta koji se u 10 i 11. stoljeću počinje smatrati Latinskim kršćanstvom.

Sredinom 12. stoljeća, to jest, neposredno prije vojnih invazija Normana koje opisuje Gerald iz Walesa, Irska je bila politički fragmentirana. Uz to, društvena struktura na otoku, usprkos tome što je vjerski pripadala kršćanskoj sferi, bila je u mnogočemu drugačija od ostatka kršćanske Europe i kaskala za njom. Irci tada, na primjer, nisu držali nikakve javne niti službene zapise, nisu kovali vlastiti novac, niti su pak poznavali notarsku kancelariju.¹⁵³ Čini se kako Irska nema mnoge institucije koje su već naveliko proširene u većem dijelu kršćanske Europe i još uvijek zadržava fragmentirani politički ustroj koji obilježavaju manja kraljevstva na otoku. Valja istaknuti kako se u stoljećima prije dolaska Normana polako gube odlike plemenskog ratovanja i lokalni kraljevi sada vode ratove jedni protiv drugih, što sugerira kako se Irska sporo, ali sigurno, krenula prema onome što je potencijalno moglo rezultirati pojavom centraliziranog i ujedinjenog kraljevstva.¹⁵⁴

Za dolazak Normana u Irsku, doduše, bili su zaslužni sami Irci. Naime, godine 1169., kada se na jugu otoka iskrcavaju prvi anglo-normanski vitezovi, oni dolaze pomoći poraženom lokalnom kralju Diarmaitu Mac Murchadu povratiti svoje teritorije. Već sljedeće godine dolazi još Normana koje predvodi Rikard de Clari te se sukobljavaju s vrhovnim kraljem Irske

¹⁵³ O'Croinin, *Early Medieval Ireland*, 361.

¹⁵⁴ *Ibid.*, 363.

Ruaidriem Ua Conchobairom (Rory O'Connor). Kasnije, 1171. godine, dolazi i sam engleski kralj Henrik II. kao predvodnik ekspedicije zajedno sa sinom Ivanom. Ta inicijalna osvajanja Irske i sukobi s Normanima su događaji koje Gerald iz Walesa opisuje u svom djelu. Kralj Henrik II., barem formalno, samo ispunjava svoje obveze koje mu je nametnuo papa bulom *Laudabiliter*. Njemu je dano pravo osvajanja Irske kako bi se crkva na otoku mogla reformirati u skladu s idiom latinskog kršćanstva. Je li Henrik zaista imao tu vjersku namjeru na umu ili ju je samo koristio kao izliku da ukomponira područja koja su osvojili njegovi vazali nije sasvim jasno.¹⁵⁵ Sporazumom u Windsoru 1175. godine istočni dijelovi Irske padaju izravno pod anglo-normansku vlast, točnije tim područjem vladaju Henrikovi vazali, dok su neki dijelovi pod njegovom osobnom upravom. Ostatak otoka ostaje pod vlašću O'Connora uz uvjet plaćanja danka Henriku.¹⁵⁶ Usprkos sporazumu i irskom otporu, njegovi vazali su se ipak nastavili i dalje širiti na irska područja, Do kraja stoljeća irski su pokušaji protjerivanja stranaca manje-više propali, a anglo-normanska se vlast konsolidirala na otoku.

Taj treći „front“ ekspanzije Latinskog kršćanstva, usmjeren protiv već pokrštenih Iraca, opisuje Gerald iz Walesa (*Giraldus Cambrensis*), autor najvrjednijih izvora koji opisuju anglo-normansko osvajanje Irske i općenito stanje na otoku. Dva djela kojim se on bavi situacijom u Irskoj jesu *Topografija Irske* (*Topographia Hibernica*) i *Osvajanje Irske* (*Expugnatio Hibernica*), napisana 1187. odnosno 1189. godine. Gerald (pravog imena Gerald de Barry) bio je, kao i Henrik i Fulher, klerik, no o njemu i njegovom podrijetlu znamo mnogo više nego o skoro anonimnim prijašnjim autorima. Njegovo ime možda tako sugerira, no on zapravo nije bio u potpunosti Velšanin. Rođen je u okrugu Pembroke (u zapadnom

¹⁵⁵ O'Croinin, *Early Medieval Ireland*, 359.

¹⁵⁶ Ibid. 361.

Walesu), vjerojatno oko 1146. godine, no u velško-normanskoj obitelji.¹⁵⁷ Zbog njegova plemenita roda znamo podosta o njegovoj obitelji i njegovom ranom životu, a i ponos koji Gerald osjeća prema svojoj obitelji se često ističe u njegovim djelima. Njegov je identitet, a i pisanje o Irskoj, bio zasigurno veoma vezan uz njegovo anglo-normansko podrijetlo. Ne samo zato što je barem dio njegovih predaka došao u Britaniju s Vilimom Osvajačem (1066. godine), nego jer su se pridružili i normanskoj invaziji na Wales te gradili neke od prvih normanskih utvrdi na velškom području.¹⁵⁸ Kroz ženidbu Geraldovog istoimenog djeda s kćeri autohtonog vladara južnog Walesa Nestom, započela je cijela loza velško-normanskih obitelji na području južnog Walesa čiji će mnogi potomci kasnije biti glavni akteri invazija na Irsku.

Budući da je Gerald rođen u prilično bogatoj obitelji plemenitog roda, izravno povezanog s anglo-normanskom elitom u Engleskoj i lokalnom velškom elitom, bilo je očekivano da će imati izuzetno dobre uvjete za stjecanje kvalitetnog obrazovanja i uglednog društvenog položaja. To se i ostvarilo. Za Geralda, kao najmlađeg sina, nije se očekivalo da će naslijediti očeve posjede, a i njegova sklonost knjigama i vjeri već je odmalena upućivala koji će životni put vjerojatno odabrati. Njegov ujak David FitzGerald bio je na čelu biskupije sv. Davida, najvažnije biskupije u Walesu. Geraldova su obitelj i veze omogućile mladiću odlazak u Francusku na sveučilište u Parizu kako bi ondje stekao obrazovanje.¹⁵⁹ To ga čini bolje obrazovanim od Fulhera i Henrika. Gerald se isticao kao dosta ambiciozan i samopouzdan čovjek. Činilo se kako je od početka ciljao na neku višu i utjecajniju službu, iako se čini kako se nikada nije službeno zaredio za svećenika,¹⁶⁰ Gerald je preuzeo crkvene funkcije u svom rodnom Pembrokeu, te je naposljetku postao i arhiđakon. Nastojao je postati i biskup sv.

¹⁵⁷ Francis Xavier Martin, „Gerald of Wales, Norman Reporter on Ireland,“ u *Studies: An Irish Quarterly Review*, vol 58, br. 231 (Dublin: Messenger Publications, 1969), 280.

¹⁵⁸ Martin, *Gerald of Wales*., 280.

¹⁵⁹ Ibid., 282.

¹⁶⁰ Ibid., 282.

Davida, no u tome nije uspio. Koliko je Gerald bio ne samo ambiciozan, samouvjeren, nego i pomalo samodopadan svjedoče i autorovi opisi svojih predavanja u Parizu, kamo je ponovno pošao nakon neuspjelog pokušaja da postane biskupom. Tako piše kako je „užitak slušanja njegova glasa privukao gotovo sve učitelje i učenjake, da bi jedva i najveća dvorana bila dostatna za publiku (...) i nikada im nije bilo dosta njegove rječitosti.“¹⁶¹ Gerald je uskoro i prvi puta otputovao u Irsku, gdje su njegova braća i rodbina bili već u sukobu s lokalnim stanovništvom. Nakon toga je postao privremeno i dvorjanin engleskog kralja Henrika II., a čak je i propovijedao križarski rat 1188. godine za oslobođenje Jeruzalema¹⁶². Kada se ponovno pojavila prilika postati biskupom, Gerald je ponovno odbijen, usprkos trima odlascima u Rim.¹⁶³ Umro je 1223. godine.

Usprkos tomu što je Gerald napisao podosta djela, između ostaloga i pjesme i životopise svetaca, njegova dva spomenuta djela *Topografija Irske* i *Osvajanje Irske*, daleko su najvrjednija ostavština. Gerald je očito smatrao *Topografiju* važnijim djelom, te je čak i organizirao trodnevno čitanje knjige i ističući kako je djelo bilo izuzetno popularno. Autor i komentira organizirano čitanje: „bilo je to spektakularno i skupo dostignuće (...) tako nešto nije nikada viđeno u sadašnje doba niti je ijedno prošlo doba svjedočilo takvome nečemu.“¹⁶⁴

Iako *Topografija* nije u fokusu analize ovog rada, valja ukratko spomenuti o čemu Gerald piše. Knjiga se sastoji od tri dijela, te u prvom opisuje prirodna i geografska obilježja otoka, dok se u drugom bavi čudima i čudesima Irske, spominjući mnoge mitološke ili legendarne aspekte. Je li on istinski vjerovao u ta čudesa, budući da je i sam posjetio otok, teško je reći, no lako je moguće da je namjerno preuveličavao kako bi zaintrigirao i zabavio publiku. U posljednjem dijelu teksta, on opisuje irsku povijest i stanovništvo, pokazujući izuzetno

¹⁶¹ Martin, *Gerald of Wales.*, 284.

¹⁶² Ibid., 290.

¹⁶³ Ibid., 291.

¹⁶⁴ Ibid., 287.

negativan stav prema lokalnom stanovništvu, usprkos tome što su kršćani. Taj će aspekt pogleda prema „Drugima“ biti više raspravljen dalje u radu, no te su Geraldove tvrdnje (koje na neki način i potvrđuju slične tvrdnje sv. Bernarda nekoliko desetljeća ranije) imale odjeka i nakon njegove smrti, pa stoga su „sv. Bernard i Gerald bili uvelike odgovorni za žalosnu percepciju Irske u srednjovjekovnoj Europi.“¹⁶⁵ - koja je uvelike i legitimirala anglo-normansko osvajanje otoka.

Drugo je Geraldovo djelo, koje će biti analizirano u ovom radu, *Osvajanje Irske*, a ono opisuje anglo-normansko osvajanje otoka. Gerald je bio izuzetno naklonjen anglo-normanskim osvajačima, posebice jer su ti isti osvajači bili njegova obitelj i rodbina. Svrha djela je bila informirati čitatelje, ali i jasno naglasiti čast i vrijednost njegove obitelji koja je, kao što je već naglašeno, bila među predvodnicima osvajanja. Djelo je u kontekstu ovog rada posebno zanimljivo zbog toga što se Normani ne bore protiv nevjernika, već protiv drugih kršćana, ali ih ipak gledaju kao na barbarske divljake. Taj odnos „Nas“ i „Njih“, pa čak i ako dijele vjeru je ključan, jer prikazuje kako se ekspanzija Latinskog kršćanstva nije temeljila samo na religijskoj pripadnosti, nego i na drugim društveno-kulturnim i političkim strukturama koje su se širile diljem Europe u razvijenom srednjem vijeku.

Dolaskom Anglo-Normana u Irsku potkraj 12. stoljeća započeo je proces ulaska tog otoka u englesku sferu utjecaja u kojoj će Irska ostati stoljećima te će njena povijest biti zauvijek definirana time. No, potkraj 12. stoljeća Irska nije došla samo u englesku sferu utjecaja, već i u sferu Latinskog kršćanstva, točnije započeo je proces kojim će cijeli otok naposljetku postati ukomponiran u širu sliku kršćanske srednjovjekovne Europe. Ono što čini Irsku posebnim slučajem je činjenica kako je otok već bio pokršten stoljećima, to jest, nema aspekta poganstva koji se iščitava na Baltiku ili na Latinskom istoku. Stoga se jasno može vidjeti na ovom primjeru kako se širenje Latinskog kršćanstva vršilo na drugim razinama osim vjerske,

¹⁶⁵ Martin, *Gerald of Wales*.,288.

točnije kako i društvenopolitička organizacija igrala ulogu. Ovdje će biti prikazano kako Gerald iz Walesa percipira Irce kao svojevrsne barbare, usprkos činjenici da su oni također kršćani, no bez dimenzije križarskog pohoda prisutne kod prijašnja dva autora, ali i na koji način dolazi do sraza dvaju svjetova dolaskom stranaca u Irsku.

Iako je postojala u nekoj mjeri i vjerska dimenzija osvajanja Irske (taj će aspekt biti raspravljen kasnije u poglavlju), kao glavna razlika dva otoka ističe se percepcija Engleza prema „barbarskim“ Ircima. Važno je jasno istaknuti što bi za englesko plemstvo, među koje spada i Gerald, značilo „normalno“ kako bi za njih izgledalo dobro organizirano društvo.

U svojoj srži to bi bilo društvo i društvena organizacija jezgre Engleskog Kraljevstva, točnije jugoistočni dio otoka. Takva organizacija je uključivala zemlju orijentiranu selima, poljoprivredu temeljenu na žitaricama, posjede i organizirana polja, seljaštvo ukomponirano u poljoprivredni sustav, jaku sekularnu i crkvenu aristokraciju, mrežu gradova, jednu valutu, jasno definiranu društvenu strukturu, te politički poredak na čelu s monarhom koji je održavao mir i stabilnost u državi.¹⁶⁶ Ta slika vlasti i organizacije u mnogočemu je temeljena na francuskom modelu, što je i očekivano, budući da Normani i dolaze iz sjeverne Francuske i nametnuli su se kao vladajuća elita u Engleskoj. Zanimljivo je kako Gerald, kada potkraj svojeg djela uspoređuje način ratovanja Iraca i Normana, zapravo navodi i uspoređuje irski način ratovanja s francuskim, na primjer: „Normani, koji su pridošlice među nama, su možda vrlo dobri vojnici u svojoj državi i eksperti u korištenju oružja i oklopa na francuski način, ali svi znaju koliko je to drukčije od načina ratovanja u Irskoj i Walesu.“¹⁶⁷ To pokazuje kako je njegov svjetonazor bio orijentiran prema Francuskoj i kako koristi francuske običaje kao protutežu irskim „barbarskim“. Također je i interesantno kako je Gerald identificirao Normane kao strance i došljake iz Francuske, posebice jer je i on samo bio pripadnik

¹⁶⁶ Davies, *The First English Empire*, 120.

¹⁶⁷ Gerald of Wales, *Conquest of Ireland*, prev. Thomas Forester, ur. Thomas Wright (Cambridge: In parentheses Publications, 2001), 81.

normanske elite u Walesu. U svakom slučaju, za Engleze Irska (ali i dijelovi Škotske i Walesa) predstavljaju divljinu, neukročena i barbarska područja i suprotnost organiziranim i civiliziranim područjima Engleske i Francuske: „To je bio prkosan i predivno fragmentiran svijet: umjesto retorike jedinstva i odgovornosti koji je toliko spremno dolazio iz usta engleskih promatrača, ovdje se govorilo o jakoj lokalnoj neovisnosti, graničnoj anarhiji.“¹⁶⁸ Ukratko, dok je za suvremenike, poput Geralda, Engleska predstavljala uređenu i organiziranu cjelinu, rubna područja poput Irske su bila suprotnost tome - fragmentirana, divlja i neuređena.

U Engleskoj se isticao drugačiji način naseljavanja ruralnih krajeva koji se temeljio na dobro organiziranim selima, dok je u keltskim krajevima populacija bila raštrkana, nestabilna i često se selila te je jasno zašto to predstavlja problem „uključivanju takvih društava u englesku političku kulturu, koja se temelji na stabilnoj populaciji, na jasno definiranim jedinicama teritorijalne podijele i obveza koje dolaze uz njih...“¹⁶⁹ Uz to, isticale su se i razlike u djelovanju samog gospodarstva što i definiralo kako funkcionira cijelo društvo. Naime, u Irskoj su bile veoma česte međusobne pljačke i otmica ljudi i resursi, što je u neku ruku i obilježavalo politički i ekonomski život na otoku. Ono što je također izuzetno bitno, možda i najvažnije, za irsko društvo jest stoka. S obzirom kako Irci nisu kovali niti su koristili novčanu valutu, stoka je preuzela tu ulogu i kao takva diktirala je političku moć među vladarima - stoka se koristila za razmjenu dobara, ali je i definirala društveni status i čast. Čini se kako je gotovo cijelo društvo bilo temeljeno na tome: „ono je definiralo cijeli set vrijednosti i percepcije autoriteta unutar društva. Istovremeno, stvorilo je i set pogrdnih pretpostavki u društvima koja nisu dijelila iste vrijednosti.“¹⁷⁰ Uz to, cijela socijalna struktura

¹⁶⁸ Davies, *The First English Empire*, 95.

¹⁶⁹ Ibid., 123.

¹⁷⁰ Ibid., 125.

Iraca počivala je na usko povezanim rodnim vezama, koja je u neku ruku slična plemenskoj organizaciji te se krvna srodstva u mnogočemu ističu kao jezgra keltskog svjetonazora.

Kao što je već napomenuto, u slučaju Irske nije postojao križarski aspekt invazije, budući da su Irci već stoljećima bili kršćani, ipak jedna dimenzija vjerskog sukoba se ipak isticala. Dvanaesto je stoljeće, u periodu prije dolazaka Engleza, bilo izuzetno bitno za Irsku Crkvu - posebice u vidu dvije održane sinode, od kojih je važnija kasnija održana u Kellsu 1152. godine. Ono što je Crkva u Irskoj postigla jest crkvenu ujedinjenost, novu strukturu biskupija, jačanje suradnje s sekularnim vodstvom, smanjenje izolacije od vanjskih utjecaja i podređenost Rimu na nevidenoj razini.¹⁷¹ Iako se činilo da je Irska tako došla, barem s crkvene strane, pod čvrsti utjecaj Rima, 1155. godine papa Adrian IV. je, pod nejasnim okolnostima, izdao papinsku bulu kojom je dao engleskom kralju Henriku II. pravo i opravdanje za osvajanje Irske. Gerald je tekst te bule uvrstio u djelo, i objasnio kako: „bi on [Henrik] trebao biti gospodar Irske, i imati moć reformirati irski narod, koji su bili veoma neuki oko osnova vjere...”¹⁷² Sam tekst bule, dao je Henriku legitimizaciju za širenje vjere kako bi „proširio granice Crkve, naučio istine kršćanske vjere surovom i nepismenom narodu i kako bi iskorijenio korov zla...”¹⁷³ Već i u crkvenom odnošenju prema Irskoj se vidi određena razina predrasuda koje su bile u skladu s barbarskom percepcijom Irske, usprkos tome što su se Irci već bili podvrgnuli Rimu. Iako je Henrik imao papinsku podršku za osvajanje Irske, jasno je kako je njegova motivacija svjetovne prirode¹⁷⁴. Godine 1172. održana se još jedna sinoda koja je definirala organizaciju Crkve u Irskoj, ovoga puta u Cashelu. Gerald piše o zaključcima sinode, od kojih je najzanimljiviji posljednji: „Božja služba će se nadalje slaviti u svakom dijelu Irske prema regulacijama crkve u Engleskoj. (...)

¹⁷¹ J. A. Watt, *The Church and the Two Nations in Medieval Ireland* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 33.

¹⁷² Gerald of Wales, *Conquest*, 50.

¹⁷³ *Ibid.*, 50.

¹⁷⁴ Watt, *The Church*, 37.

Zemlja Irska i njezina Crkva su doista zadužene moćnom kralju za blagostanje mira i jačanja vjere; budući da su prije njegova dolaska u Irsku svakakva zla prevladavala među ovim narodom mnogo godina...¹⁷⁵ Stoga, se vidi kako se percepcija Irske kao barbarske i zaostale zemlje manifestirala i na razini Crkve. Potpuno podvrgavanje engleskom vjerskom autoritetu nastavilo se i početkom 13. stoljeća kada je izdana zabrana postavljanja Iraca na biskupske pozicije, koje su ostale rezervirane za Engleze.¹⁷⁶ Na toj razini možemo identificirati i ekspanziju Latinskog kršćanstva, no u jednom jedinstvenom obliku. Iako je Irska već bila u sferi Rima i, barem u teoriji, trebala biti dijelom Latinskog kršćanstva, ona, čini se, to nije bila. No, ne zbog svoje vjere, već zbog društveno-političkog uređenja koje je svrstavalo Irsku među barbarske narode i stvara od Iraca „Druge“. Stoga je crkveno podvrgavanje bilo svojevrsno opravdanje koje je djelomično pravdalo stvarne razloge širenja.

Za Engleze, čak i izuzev spomenutih vjerskih razloga (koji, čini se, služe samo kao prozirno opravdanje za političku ekspanziju), osvajanje otoka nije bilo sporno, točnije ono donosi dobrobit Irskoj. Takav pristran stav pokazuje i Gerald iz Walesa: „Sretan bi ovaj otok bio, i bio bi već čvrsto i kompletno pokoren od jednog kraja do drugog, i podređen bez teškoća redu i dobroj vlasti, s gradovima i utvrdama izgrađenim sa svih strana (...) da pomoć koja je trebala uslijediti nakon prvih avantura nije prerano uskraćena...“¹⁷⁷ Autor, dakle, nema dvojbi u pravednost osvajanja i kako je to zapravo za dobrobit Irske, no naravno treba uzeti u obzir kako su mnogi od osvajača Geraldova rodbina, pa je jasno kako on ne bi prikazao njihove pohode kao nešto negativno. Gerald je, doduše, išao i korak dalje. Za njega je osvajanje ne samo bilo opravdano, već ga Irci i zaslužuju, no Bog nije htio da osvajanje ide glatko: „Ali iako je irski narod itekako zaslužio, zbog svojih užasnih prijestupa i prljavih života, nevolje koje im donose upadi stranaca, nisu toliko uvrijedili Boga da bi bila Njegova

¹⁷⁵ Gerald of Wales, *Conquest*, 37.

¹⁷⁶ Bartlett, *The Making of Europe*, 226.

¹⁷⁷ Gerald of Wales, *Conquest*, 76.

volja potpuno pokoravanje. (...) Možda je stoga bila Božja volja da će obje nacije biti dugo u međusobnom sukobu.¹⁷⁸ On, u neku ruku, i žali što osvajanje otoka nije provedeno u potpunosti time jasno dajući do znanja čitatelju koje je njegovo viđenje pohoda. Zanimljivo je da on daje i svojevrsni legitimitet osvajanju i s irske strane. Tako kada opisuje irska proročanstva o borbama protiv Engleza, tvrdi kako: „ta proročanstva govore kako će cijelo područje na istočnoj obali otoka zauvijek ostati u posjedu Engleza.“¹⁷⁹ Jednom je pak prigodom Gerald opisao sinodu u Armagh u kojoj se sastalo irsko svećenstvo, opisujući kako su Irci vjerovali da je engleska invazija bila osveta za njihove grijeh, posebice za kupnju engleskih robova, te kako su stoga oslobodili sve engleske robove na otoku.¹⁸⁰ Gerald je ili vjerno prikazao kako su i Irci prihvatili činjenicu da će „stranci“ ostati na otoku do daljnega ili je u svoju priču uveo izmišljena proročanstva kako bi dao legitimitet pohodu.

Percepcija Iraca bila je, bilo od strane Engleza ili od strane Crkve, negativna i prepuna konotacija tipičnih u prikazu barbara. Gerald naravno nije odstupao po tom pitanju i u nekoliko navrata jasno se ističu njegove predrasude i ponavljanje određenih osobina za koje je tvrdio da su česte kod Iraca, ponajviše prevrtljivost i laganje. Govori kako su tijekom opsade „pribjegli svojim uobičajenim lažima“¹⁸¹, dok pak kasnije govori o „prljavim životima ljudi ove zemlje.“¹⁸² Irci su prikazani kao necivilizirani divljaci, suprotnost Englezima. Dolaskom kraljeva sina, Ivana, u Irsku, posebno se ističe englesko nepoštivanje lokalnog stanovništva, čak i onog lojalnog plemstva: „Ali naši došljaci i Normani nisu ih samo tretirali s prijezirom i podsmjehom, već su ih i vrlo nepristojno povlačili za njihove brade, koje su Irci imali duge, kako je to bio običaj u njihovoj zemlji.“¹⁸³ Gerald ponekad prikazuje Irce i u malo boljem svijetlu, barem koliko mu to njegove predrasude dopuštaju. Jedna takva instanca je kada

¹⁷⁸ Gerald of Wales, *Conquest.*,76.

¹⁷⁹ Ibid., 77.

¹⁸⁰ Ibid., 28.

¹⁸¹ Ibid., 32.

¹⁸² Ibid., 36.

¹⁸³ Ibid., 78.

prenosi govor Roderica O' Connora, vrhovnog kralja Irske koji se bori protiv osvajača. Roderic započinje: „Pravedni, plemeniti i hrabri branitelji svoje zemlje i slobode...“¹⁸⁴ Ovdje je Gerald dao Ircima, točnije, prikazao je s njihove perspektive neke pozitivne attribute. Posebice je taj aspekt zanimljiv jer kasnije u govore spominje „strance“, to jest, svoje sunarodnjake kao: „žestoku i omraženu rasu“¹⁸⁵ Usprkos tome što možemo pretpostaviti da je Gerald taj govor izmislio u svrhu dramatičnosti, svejedno sama činjenica da ga uvodi u djelo daje barem dašak više perspektive Drugog nego što to čine Henrik ili Fulher.

Dolaskom Engleza u Irsku započeo je i proces svojevrsne „integracije“ otoka u Latinsku Europu, ali i interakcija lokalnog i došljačkog stanovništva. Na neki način je „anglizacija“ Irske predstavljala u širem smislu i njezinu „europeizaciju“, odnosno integraciju u društveno-političke strukture Latinskog kršćanstva. Već u tijeku ovih prvih pohoda javljaju se možda i prve naznake svojevrsnog anglo-irskog identiteta. Naime, Gerald, kada prenosi govor Mauricea FitzGeralda, anglo-normanskog plemića i jednog od glavnih figura pohoda, u opkoljenom Dublinu, daje nekakve prve naznake javljanja tog novog identiteta: „Što onda čekamo? Čekamo li pomoć iz naše zemlje? Ne, naša je sudbina to da što su Irci Englezima, mi također smo smatrani sada Ircima.“¹⁸⁶ Iako autor više ne spominje, niti se bavi identitetom Engleza u Irskoj, jasno je da će se u stoljetnom procesu dolazi do neprestanog kontakta kultura. Moguće kako je Gerald ovdje vidio stvaranje novog identiteta, sličnog onom njegovih predaka koji je nastao integracijom velške i normanske kulture. Nametanjem mnogih engleskih institucija na otoku javlja se gotovo novo paralelno „kolonizatorsko“ društvo. Dolaskom engleske političke vlasti, dolazi i engleska elita, ali i obično doseljenici, no čini se kako ostaje zanimljiva dinamika odnosa s lokalnim irskim stanovništvom. Kako dolazi engleska elita, tako oni i počinju gradnju dvoraca diljem otoka, jer, naravno, dvorci su bili

¹⁸⁴ Gerald of Wales, *Conquest*, 18.

¹⁸⁵ *Ibid.*, 19.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 31.

simbol moći i vlasti i učvršćuju moć stranih osvajača, ali su i praksa koju su Normani stoljeće ranije koristili kako bi „ukrotili“ Englesku. Gerald ističe kako je gradnja dvoraca bila samo prvi korak u trajnom osvajanju Irske: „...Hugh de Lacy, kao mudar i razborit čovjek, gradio je moćne dvorce kroz cijeli Leinster i Meath.“¹⁸⁷ On i govori kako je spomenuti Hugh de Lacy uspio vrlo brzo pokazati kako kompetentna uprava može dobiti povjerenje lokalnog stanovništva: „Ukratko, on je u tako kratkom povratio mir u tako velikoj zemlji (...) i s takvom je darežljivošću i ljubaznošću pridobio srca irskog naroda i privukao oko sebe njihove prirodne vođe...“¹⁸⁸ Iz ovoga primjera vidimo kako Gerald prepoznaje važnost gradnje kamenih utvrda za dugoročni ostanak engleske vlasti na otoku.

Usprkos tome što je Geraldovo djelo kraće i ne ulazi u toliko detalja poput druga dva autora, njegova se percepcija „Drugih“, u ovom slučaju Iraca, zapravo se i ne razlikuje toliko od Henrikove ili Fulherove percepcije njihovih neprijatelja. Naime, iako Gerald opisuje pohod protiv drugih kršćana, njegove predrasude i opisi Iraca ne odaju takav dojam. Za njega Irci ostaju barbari čija ih kršćanska vjera ne čini „civiliziranima“, takvim postaju tek po anglo-normanskoj invaziji.

¹⁸⁷ Gerald of Wales, *Conquest.*, 64.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 65.

4. Zaključak

Proces širenja Latinskog kršćanstva je u mnogočemu obilježio razdoblje razvijenog srednjeg vijeka i može se objasniti kao jedan od ključnih temelja daljnjeg razvitka europskih srednjovjekovnih društava i stvaranja onoga što će postati generalna slika srednjovjekovne Europe. Taj se je proces manifestirao ponajviše na rubnim dijelovima latinske Europe - prema islamskoj Španjolskoj i Latinskom istoku, poganom Baltiku ili već pokrštenoj Irskoj. Širenjem Latinskog kršćanstva šire se i društveno-političke institucije koje definiraju europsku srednjovjekovnu kulturu, viđenje svijeta i mentalitet. Cjelokupni proces integracije tih rubnih društava u već postojeću „sliku“ Latinske Europe naziva se europeizacija, točnije, stvara se donekle uniformna vjerska, kulturološka i politička jedinica - Europa. Iako, naravno, ne možemo govoriti o nekakvoj potpunoj ujednačenosti europskih srednjovjekovnih država, posebice u vidu pomalo tako apstraktne jedinice, određena razina uniformnosti postoji. Uključivanjem u sistem biskupija, korištenjem latinske liturgije i prihvaćanja primata rimskog poglavara postoji razina vjerske cjelovitosti u srednjovjekovnoj Europi, što je i najistaknutiji faktor europeizacije. Iako Latinsko kršćanstvo služi kao glavna sila tog procesa, što se i ističe konceptom svetog rata, proces se temelji i na mnogim drugim faktorima.

Širenjem aristokracije na nova područja stvara se svojevrsna mreža međusobno povezane europske elite koja ima izuzetno slično viđenje svoje uloge i načina života diljem Europe. Elita učvršćuje svoju poziciju gradnjom kamenih utvrda, čije postojanje ponekad redefinira ranije odnose moći i vlasti. Naposljetku često dolazi i obični, neplemeniti doseljenici, te se oni integriraju u ili segregiraju od postojećih društava. Proces integracije je u mnogočemu apstraktan i teško ga je definirati jer uz svako pravilo postoji i iznimka, te se uz to svaka granica Europe mijenja u svom kontekstu i pod svojim uvjetima. Usprkos tome što je taj

proces možda teško definirati, neosporivo je europeizacija ujedinila Europu u jednu cjelovitu jedinicu. Neovisno o političkim i postojećim društvenim podjelama ili rivalstvima, ratovima i sukobima europskih sila, jasno je kako već do kraja srednjeg vijeka postoji ideja i slika Europe. Ta Latinska Europa jasno definira sebe u odnosu na one „Druge“ na rubu europske civilizacije.

Analizom triju izvora u ovom radu, vidljivo je kako se uvijek stvara određena, generalno negativna, koncepcija „Drugih“ neovisno o kojoj se granici Latinskog kršćanstva radi. To se viđenje u mnogočemu poistovjećuje s antičkom rimskom koncepcijom barbara, što je i svojevrsni temelj srednjovjekovnog viđenja „Nas“ i „Njih“. Latinska kršćanska kultura se povezuje s civilizacijom, moralnim dobrom i vjerskom istinom; njezini su pobornici, stoga, pravedni i opravdani, posebice kada je riječ o obrani iste. Taj koncept obrane vjere je ključan i za opravdanje križarskih ratova, ali i on na neki način onemogućuje pomirenje i razumijevanje za „Druge“, posebice zato jer „Drugi“ napadaju ono što je u samoj srži europskog srednjovjekovnog identiteta - vjera.

Niti jedan od tri autora nikada ne sumnja u pravednost pohoda, pa čak i kada se radi u drugim kršćanima koji nisu dio Latinske Europe (kao što je to slučaj s Irskom). Fulher, Henrik i Gerald su manje-više vrlo slični u svojim razmišljanjima u vezi ekspanzije Latinskog kršćanstva - za njih to je opravdan čin obrane. Iako sva trojica prikazuju određenu dozu predrasuda (koje se mogu povezati s nasljeđem rimske percepcije barbara), pa čak i mržnje, u rijetkim instancama donose i pokoje riječi hvale za neprijatelje, no uvijek u kontekstu vojne sposobnosti, nikada moralne.

Takvo viđenje, u čijoj je srži vjera, ne ostavlja prostor za sagledavanje situacije iz perspektive „Drugih“. S obzirom da je srednjovjekovno europsko društvo u suštini duboko pobožno, vjerski aspekt u mnogočemu definira odnos prema ostalima. Napad na kršćansku

vjeru, na ono što je za srednjovjekovne Europljane apsolutna istina postojanja, je napad na samu bit „europskog“ čovjeka. Taj vjerski fundamentalizam, prožet već postojećim idejama barbarstva kao antiteze civilizacije stvara određen tip percepcije koji je prisutan u sve tri kronike. Takvo viđenje posebice je vidljivo kod Fulhera i Henrika, oboje su u potpunosti spremni opravdati bilo kakve kršćanske akcije protiv neprijatelja jer je za njih pravednost pohoda neupitna kao što je neupitna i istina njihove vjere. Iako u već kršćanskoj Irskoj postoji svojevrsna vjerska dimenzija sukoba, ona nije u fokusu kao što je to slučaj kod Baltika ili Latinskog istoka, što prikazuje kako je širenje latinskog kršćanstva nešto što se odvija i na drugim razinama. Usprkos postojanju kršćanstva, svejedno kod Geralda vidimo istu razinu predrasuda prema „Drugima“, isto svrstavanje u barbarske stereotipe. Taj slučaj prikazuje da vjera možda jest u srži ekspanzije, no ona ne definira nužno istu, to jest, bez popratnih društveno-političkih institucija i organizacije čak i već pokrštena područja nisu punopravni „članovi“ Latinske Europe.

Sažetak

Ovaj diplomski rad se bavi komparativnom analizom kronika trojice autora (Fulher iz Chartresa, Henrik iz Livonije i Gerald iz Walesa) koji su svjedoci ekspanzije Latinskog kršćanstva u razvijenom srednjem vijeku na tri različita područja - Baltiku, Latinskom istoku i Irskoj. Cilj je prikazati i usporediti kako navedeni autori prikazuju „Druge“, točnije odrediti kakva je njihova percepcija neprijatelja. Usprkos tome što je svako područje kontakta obilježeno jedinstvenim kontekstom i drugačijim društveno-političkim prilikama, prikaz „Drugih“ ne varira previše - kroničari prilično uvjereni opravdavaju širenje Latinskog kršćanstva neovisno o području. Uz komparativnu analizu kronika, u ovom je radu također i prikazan proces ekspanzije Latinskog kršćanstva u širem europskom kontekstu.

Ključne riječi: Latinsko kršćanstvo, križarski ratovi, kronike, ekspanzija

Summary

A Comparative Analysis of Chronicles from the Borders of Latin Christendom in the High Middle Ages.

Krunoslav Lesar

Supervisor: dr. sc. Luka Špoljarić

The goal of this master's thesis is to analyze three chronicles written by witnesses of the expansion of Latin Christendom (Fulcher of Chartres, Henry of Livonia and Gerald of Wales) in the High Middle Ages. This expansion took place in three different areas - the Baltic, the Latin East and in Ireland. The main aim of the thesis is to examine and compare how the aforementioned writers perceive the „Other“. Even though every region where contact took place was unique, characterized by different socio-political circumstances, the perception of the „Other“ did not vary. Chronicle writers adamantly justify the expansion of Latin Christendom. Besides the comparative analysis of the chronicles, this master's thesis also showcases the process of the expansion of Latin Christendom in a wider European context.

Key words: Latin Christendom, Crusades, chronicles, expansion

Bibliografija

Izvori

Gerald of Wales. *Conquest of Ireland*. Prev. Thomas Forester. Cambridge: In parentheses Publications, 2001.

Fulcher of Chartres. *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 - 1172*. Prev. Frances R. Ryan. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1969.

Henry of Livonia. *The Chronicle*. Prev. James A. Brundage. Madison: University of Wisconsin Press, 1967.

Literatura

Bartlett, Robert. *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950 - 1350*. London: Penguin Books, 1994.

Breisach, Ernst. *Historiography: Ancient, Medieval and Modern*. Chicago: Chicago University Press, 1983.

Brundage, James A. „Introduction: Henry of Livonia, The Writer and His Chronicle.“ U *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier - A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia*, ur. Marek Tamm, Linda Kaljundi, Carsten Selch Jensen, 2-19. London: Routledge, 2016.

Charanis, Peter. „The Byzantine Empire in the Eleventh Century.“ U *A History of the Crusades*, Vol. 1, ur. Kenneth M. Setton, 177-220. Madison: University of Wisconsin Press, 1969.

Christiansen, Eric. *The Northern Crusades, Second Edition*. London: Penguin Books, 1998.

Daniel, Norman. „The Legal and Political Theory of the Crusade.“ U *A New History of the Crusades*, Vol. 6, ur. Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard, Norman P. Zacour, 3-39. Madison: University of Wisconsin Press, 1989.

Davies, Robert Rees. *The First English Empire - Power and Identities in the British Isles 1093 - 1343*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Ellenblum, Ronnie. *Frankish Rural Settlement*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Fink, Harold S. „Introduction.“ U *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095 - 1172*. prev. Frances R. Ryan, 3-46. Knoxville: The University of Tennessee Press, 1969.

Flori, Jean. „Ideology and Motivations in the First Crusade.“ U *Palgrave Advances in the Crusades*, ur. Helen J. Nicholson, 15-37. New York: Palgrave, 2005.

- Gillingham, John. „Killing and Mutilating Political Enemies in the British Isles from the Late Twelfth to the Early Fourteenth Century: A Comparative Study.“ U *Britain and Ireland - Insular Responses to Medieval European Change*, ur. Brendan Smith, 114-135. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Jensen, Kurt Villads. „Bigger and Better: Arms Race and Change in War Technology in the Baltic in the Early Thirteenth Century.“ U *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier*. ur. Marek Tamm, Linda Kaljundi i Carsten Selch Jensen, 245-265. London: Routledge, 2016.
- Jones, W. R. „The Image of the Barbarian in Medieval Europe.“ U *The Expansion of Latin Europe, 1000 - 1500, vol. 9, Medieval Ethnographies - European Perceptions of the World Beyond*, ur. Joan-Pau Rubies, 347-379. London: Routledge, 2009.
- Jotischky, Andrew. *Crusading and the Crusader States*. London, New York: Routledge, 2004.
- Kedar, Benjamin Ze'ev. „On the Earliest Laws of Frankish Jerusalem: The Canons of the Council of Nablus, 1120.“ *Speculum* 74.2 (1999): 310-335.
- Kivimae, Juri. „Henricus the Ethnographer: Reflections on Ethnicity in the Chronicle of Livonia.“ U *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier*, ur. Marek Tamm, Linda Kaljundi i Carsten Selch Jensen, 77-107. London: Routledge, 2016.
- Lopez, Robert S. „The Norman Conquest of Sicily.“ U *A History of the Crusades*, Vol. 1, ur. Kenneth M. Setton, 54-68. Madison: University of Wisconsin Press, 2006.
- MacEvitt, Christopher. *The Crusades and the Christian World of the East*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008.
- Martin, Francis Xavier. „Gerald of Wales, Norman Reporter on Ireland.“ *Studies: An Irish Quarterly Review* 58/231 (1969): 279-292.
- Mugurevičš, Evalds. „Interactions between Indigenous and Western Culture in Livonia in the Thirteenth to Sixteenth Centuries.“ U *The Expansion of Latin Europe 1000 - 1500, Vol. 4, The North-Eastern Frontiers of Medieval Europe*, ur. Alan V. Murray, 275-287. London: Routledge, 2016.
- Murray, Alan V. „Ethnic Identity in the Crusader States.“ U *The Expansion of Latin Europe 1000 - 1500, Vol. 6, The Eastern Mediterranean Frontier of Latin Christendom*, ur. Jace Stuckey, 339-355. London: Routledge, 2016.
- Murray, Alan V., ur., *The Expansion of Latin Europe 1000 - 1500, Vol. 4, The North-Eastern Frontiers of Medieval Europe*, London: Routledge, 2014.
- O'Croinin, Daibhi. *Early Medieval Ireland 400 - 1200*. London: Routledge, 1995.

- Painter, Sidney. „Western Europe on the Eve of the Crusades.“ U *A History of the Crusades*, Vol.1, *The First Hundred Years*, ur. Kenneth M. Setton, 3-31. Madison: University of Wisconsin Press, 1969.
- Phillips, Johnatan. *The Crusades 1095 -1197*. London: Longman, 2002.
- Phillips, Jonathan. „The Latin East, 1098-1291“ U *The Oxford History of the Crusades*, ur. Jonathan Riley - Smith, 111-138. Oxford, Oxford University Press, 1999,
- Rady,Martyn. „The German Settlement in Central and Eastern Europe during High Middle Ages.“ U *The Expansion of Latin Europe 1000- 1500*, Vol. 5, *The Expansion of Central Europe in the Middle Ages*, ur. Nora Berend, 177-215. London: Routledge, 2016.
- Rebane, Peep Peter. „From Fulco to Theoderic: The Changing Face of the Livonian Mission.“ U *The Expansion of Latin Europe, 1000 -1500*,Vol.4, *The North-Eastern Frontiers of Medieval Europe*. ur. Alan V. Murray, 85-117. London i New York: Routledge, 2014.
- Reynolds, Burnam W. *The Prehistory of the Crusades - Missionary War and the Baltic Crusades*. London: Bloomsbury, 2016.
- Rubies, Joan-Pau. „The Emergence of a Nationalistic and Ethnographic Paradigm in Late Medieval Travel Writing.“ U *The Expansion of Latin Europe1000 - 1500*, Vol. 9, *Medieval Ethnographies - European Perceptions of the World Beyond*, ur. Joan-Pau Rubies, 43-65. London: Routledge, 2009.
- Spiegel, Gabrielle. *The Past as a Text: The Theory and Pracitce of Medival Historiography*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1997.
- Stuckey, Jace, ur., *The Expansion of Latin Europe 1000 - 1500*, Vol. 6, *The Eastern Mediterranean Frontier of Latin Christendom*,, London: Routledge, 2014.
- Tyerman, Christopher. „Henry of Livonia and the Ideology of Cruading.“ U *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier*,ur. Marek Tamm,Linda Kaljundi iCarsten Selch Jensen, 23-45. London: Routledge,2016.
- Tyerman, Christopher. *God's War: A New History of the Crusades*. London: Penguin, 2007.
- Urban, Willaim L. *The Baltic Crusade*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center Inc, 1994.
- Watt, J. A. *The Chruch and the Two Nations in Medieval Ireland*. Cambridge: Cambridge Unviersity Press, 1970.